

HEGEDŰS LÓRÁNT:

URAM, JÉZUS!

SYLVESTER

BUDAPEST, 1934

S Y L V E S T E R R . T . K I A D Á S A

ELŐSZÓ.

Kevésbé volna csodálatos, ha Hegedűs Lóránt írna előszót az én művemhez, mint hogy én írok az övéhez.

Nem is az a célja e soroknak, hogy egy könyvet bemutatasson, hanem hogy megelőzzön egy tévedést. Azt a tévedést, hogy valaki ezt a könyvet prédikációs könyvnek nézze és theologiai mértékkel mérje. Ez a könyv sokkal több annál és sokkal magasabb mértéket kíván meg.

Bizonyágtétel ez a könyv. Egy ragyogó és magányos elmének Jézussal való találkozásából fakadt, - forró emberi líra. Ezért mert egyéni: egyetemes; azért, mert őszinte: igaz; azért, mert az ihlet pillanatából született: örökre érvényes. Nincs egyéb benne, csak Hegedűs Lóránt mindenestől fogva, de az egész Hegedűs Lóránt egyetlenegy érzésben, egyetlenegy gondolatban: a Názáreti Jézus hatalma alatt. A foglyul esett lélek Uráról énekel és elcsendesül az iszamós gályapad: figyelnek a lelkek és hallgat a tenger.

Az ének diadalmasan kinyújtózkodik a sötét, panaszos és elmúlандó hullámok felett.

Ravasz László.

Jézus a kaptárban

Baam-paaam-pam, — így kondul át a pesti harangszó hozzánk Budára. — Bom-bim-bom, — felel rá a budai harangok nyelve. És zúg a harangszótól a levegő: pünkösöd közeledik.

Itt ülök a Gellérthegyen, kertemben, — mert óriási kertem van nekem. Ha a főváros le nem kaszabolt volna egy darabot a végéből, háromszáz négyszögöl volna. Én mégis azt mondom: óriási kert, bár mindenki kicsinek tartja. A kertet tudniillik, mint az egész világot, csak az látja meg, aki behunyja a szemét. Akkor óriási. Tíz négyszögöl zöld fű: ez alpesi rét. Hat darab gyümölcsfa: ez rengeteg gyümölcsös. Van fenyőerdő is benne s csodálatos tünemény, ami a Tátrában sem látható: négy szál tulipánom magasabb, mint a legmagasabb fenyőm. Van homoksivatag, van rezedás kert, sőt japán sarok is, négy szikomór bokor, két csomó nád és egy kis teknősbéka. Ezt Péternek hívják. Ha azután behunyam a szemem, akkor a kert óriásibbá változik. A harang zúgására pedig kezd minden kondulásnál a levegőbe emelkedni.

Jön pünkösöd. De egyelőre csak egy kis méhecske érkezik. Nem merek a könyv után nyúlni, mely a kerti asztalon van, félek, hogy elrebben a méh, amely merev

ujjaimra szállott. Oly bizalmasan néz rám. Méh, mi a te pünkösdi üzeneted? Azt látom, hogy míg nekem, emberbogárnak, csak két szemem van, te mindkét oldalon, jobbról, balról, több mint hatezer szemmel, *összesen* tizenkétezer szemmel nézed a világot. Méh, mennyivel többet látsz te a világ titkaiból, mint én, az én két szemmemmel! Mily nagy vagy hozzánk, emberbogarakhoz képest! Árva vagy, mint minden bogár, apád meghal a szerelem hajnalán s anyád, a méhkirályné, csak uralkodik, de nem szeret. És te jársz zsongva a világban, neked minden nap ünnep, mert mindennap dolgozol, nem magadért. Méh, mi emberbogarak sohasem fogjuk megérteni, hogy mily nagy szeretet lakik bennetek. Mind árvák vagytok s mind önzetlenek, nemcsak mézzel van tele a kaptár, hanem avval a végtelen szeretettel is, amely rajtatok keresztül a világon kicsurog. Csak mi, kétszemű emberbogarak nem vesszük észre, mert szűk a lelkünk. Néha így megrezzent minket a pünkösdi harang kondulása, de ti mindig érzitek ezt a nagyszerű kondulást magatokban. Látod méh, én nem hiszem azt, hogy — mint a tudósok tanítják — ti megváltozhatatlan ösztönök szerint, öntudatlanul dolgozátok, mint a gépek, hisz eh tudós könyvekben olvasom, hogy a mesterséges léphez hozzászoktok és ha valami katasztrófa folytán a lépetek egy része letörik, tanácskozás után bámulatos mérnöki tudománnyal alkalmazkodtok a körülményekhez, amelyeket a természet nektek szab. Vannak bűváraitok közt, kik a legmagasabb matézis csodás megvalósulását látják építkezéseitekben a mérnöki tudomány és az infinitezimális számítás minden mestersége szerint. Ezért azt hiszem, hogy rajtatok keresztül szól a Ha-

talom, amelynek jelentését pünkösdi harangszó kondítja felénk. Ti árvák vagytok és mégis az önzetlenség ős hirdetői. Mily nagyszerű, hogy mikor munkátok alapján megtelik a kas s az anyagi jólét a méhállamban tetőpontjára hág, (de csak akkor, ha megvan az anyagi jólét) akkor ti, a munkások, az öregek, elhagyjátok a kaptárt, hogy az ifjú nemzedéknek, melyet sohasem fogtok látni, átadjátok kincseiteket s csak addig nem mentek, míg attól féltek, hogy mézvagyonotok oly kevés, hogy új nemzedék nem tudna belőle megélni. A ti államotok az önzés megfordítása: mindent másért! Mily nagyszerű lelketek lehet, ha sokezer szemetekén át belé tudnék látni! Olvasom, hogy egy kaptárnak nyolcvanezer állampolgára közül hatvanezer kelt útra azért, hogy megtelt, meggazdagodott államát odaadja azoknak, akiket sohasem fog látni. Méh, én azt hiszem, ha jól látok sok ezernyi szemedén át a te gazdag, a te nagy lelkedbe az én szűk gondolatommal és két szememmel, hogy mi emberek mindig nagyzási hóbortban voltunk. Ez a mi bogártermészetünk, amit nem tudunk levetni. Először elhittük, hogy ez a félrefordult földgömb a világmindenség közepe s minden csillag ekörül forog. Mikor fejbeütötték, akkor elhittük, hogy mi vagyunk a teremtés koronája. S mikor ebből ki kell ábrándulni, akkor azt képzeljük, hogy az Úr csak nekünk küldötte el szerelmes fiát. És most ijedve látom, hogy az Úr nálatok is volt. Jézus meglátogatott titeket és ti megértettétek. Ti megértettétek, mert Jézus nemcsak az emberé, hanem az egész világé. Én azt mondom neked, méh,, hogy ti jobban megértettétek a megváltást és ti ettetek

Jézus mézéből, mi pedig csak nagyritkán járulunk az ő kenyeréhez és kelyhéhez.

Méh, én azt mondom, hogy ha jól látsz engem és be tudsz a két szememen látni sokezer szemeddel, nagyon kicsinek fogsz találni engem. Nem fogod elhinni, hogy az ember a teremtés koronája, nem fogod elhinni, hogy itt járt Jézus ebben az emberfajban, amely csak most húsz éve több mint tízmillió emberbogarat ölt le és senki sem tudja, miért. Ti méhek, ezt ti így nem teszitek. És látod, méh, az a könyv, amely itt az asztalon van s amihez most nem merek nyúlni, hogy el ne rebentelek, azt mondja, hogy már megint eltávolodtunk attól a Jézustól, akit ti a szeretet jegyében megértettetek. Mit gondolsz, mit látsz te sokezer szemeddel az emberen? Azt hiszed, tanultunk valamit e rettentő öldöklésből? Nem, méh. Mi tovább fogunk öldökölni. A könyv, amely előttem van, hadikémia s arról van szó benne, hogy különféle országok jelentik, hogy míg 1918-ban csak harminc mérgező gázt ismert az emberiség, ma annyira haladtunk, hogy már több mint ezret találtunk ki s az amerikai tudós boldogan hirdeti, hogy tíz tonna foszfénnel tízezer hektárt tud eltörölni a föld színéről. Nézem ezt a másik részét a könyvnek, ahol egy newyorki kutató számol be arról, hogy feltalálta a kakodylosocyanitot, mely egész hadseregeket úgy elfúj, mint egy gyertyát. ..

Méh, látod, mi nem ettünk Jézus mézéből s ez a szerencsétlen emberbogár, úgy látszik, nem is fog belőle enni soha s üres nagyzási hóbortja tölti be szívét ahegyett, hogy a nagy szeretettel engedné megtölteni azt.

Méh, pünkösdi méh, elbocsátlak utadra. Repülj tár-

saidhoz és zizegd el nekik, hogy láttál egy kétszemű emberbogarat, amely többet vergődött, mint ti, de most boldog, mert úgy erezi, hogy az Úr szerelmes lelke kitöltetett a szent természet által minden teremtményen.

Jézus! Te légy velünk!

Az emberi történetet kettészakította az a vértivornya» amit mi világháborúnak hívunk. Ez a szörnyű meredélyes árok választja el egymástól a múltat és a jövőt. Késő századok égy fognak rá visszatekinteni, mint egy vérző varra, mely a história testén végigfut. Mindaz, ami előtte van, már nincs, — oly messzire dobatott. Mert megtanultuk azt, hogy az időt nem az óra tiktakja méri, hanem az, hogy mennyi esemény kopogott a mi idegrendszerünkön. S mert a világháború négyéves tombolása alatt annyi megpróbáltatás zuhant a küzdő Európára, amennyit csak egy Leviathan tudott volna felfogni idegrendszerével, ezért minden a távol ködébe veszett, ami 1914 előtt volt. Nagy Sándor és Hannibal oly kevésbé érdekelnek már minket, mint a kínai Ming császárok sorsa, vagy Egyiptom tizennyolcadik dinasztiaja. Meghalt Julius Caesar és Napoleon, nincsenek sehol a régi hősök, úgy gondolom, már II. Vilmos császár sincs a^ történelemben. Csak egyetlen óriás alak van, aki nagyobb lett, mint valaha, aki jobban él» mint bármikor, akit megnagyít még az, hogy a könnyek prizmáján át látjuk glóriáját: ez Jézus. Ma mindenütt ő van jelen.

A magyar közönségnek ezt meg kell szoknia. Jézus aktuális, Jézus izgató, Jézus modern. Jézus a mienk. Nagyon különös, hogy nemrég a krisztológia egy igen érdekes s eddig kétségbe nem vont okmány birtokába jutott és arról az egész világon beszéltek, csak a magyar irodalom hallgatott. Arról van szó, hogy Josephus Flaviusnak a zsidók történetéről írt munkájából egy ó-szláv glagolit kézirat került elő, mely sokkal részletesebb lenne, mint ama régi latin szöveg, amit eddig ismertek. Josephus Flavius tudvalevően Krisztus után 70-ben halt meg és így, mikor történetét megírta, Jézus kortársaival érintkezett. Ma azt látjuk az újonnan talált kéziratból, hogy ő voltaképpen nem is történetet, hanem vitairatot akart szerkeszteni, amelyben a római császárok előtt, Vespasianus és Titus előtt védeni akarta a zsidóságot, hogy nem ez a faj az, amely folyton rendetlenséget csinál Júdeában. Ezért mondja azt, hogy egy bizonyos nazarethi Jézus csinált zavart, de ki is végeztetett. Az új kézirat, ha hitelesek a külföldi közlések, e zavarokat részletesebben fejti ki és itt úgy látszik, a bibliának egy tágabb magyarázata készül.

Kétségtelen, hogy Jézust utolsó tanítási idejében már nagy néptömeg vehette körül. Ezt bizonyítja Jeruzsálembe való bevonulása is, ahová azért megy számárháton, mert az ótestamentomban a szamár sokkal nagyobb tiszteletnek örvendő állat, mint a ló, sokkal többször is fordul elő. (Ha később történt volna a dolog, kétségtelenül gyönyörű paripára ültették volna Jézust.) Hogy itt egy nagy népmozgalom fejlődött ki Jézus szavai körül, azt abból is látjuk, mert a bibliában van egy hely, amely semmi összefüggésben nincs a szö-

veggel, sem előbb, sem utóbb nincs folytatása és csak így érthető meg. Ez Lukács evangéliumának tizenharmadik része, ahol egyszer csak az fordul elő, hogy Jézusnak jelentik (13. rész első vers) a következőt: *„Jövének azon időben némelyek, kik néki (Jézusnak) hírt mondanának a galileabeliek felől, kiknek vérét Pilátus az ő áldozatukkal elegyítette.”* És Jézus erre azt mondja (13. rész 4. vers): *„Az a tizennyolc, akire rászakadt a torony Siloamban és megölte őket, gondoljátok-e, hogy bűnösebb volt minden más Jeruzsálemben lakó embernél?”* Ezután nincs tovább, Jézus megkezdí a fügefáról szóló hasonlatát. Ez újabb Josephus Flavius szerint úgy látszik, hogy a tizennyolc zsidóra azért dőlt rá a torony, mert római katapultok, faltörő kosok voltak működésben. Faltörő kosokra volt szükség azért, mert egy népmozgalom támadt, amelyben Jézust senki sem értette meg. Ez a mozgalom több külön áramlatból állott. Először is ott volt az orthodox zsidó papság, mely Jézus tanítását eretnekségnek tartotta. Ez azonban háttérben maradt és előtérbe nyomult a többi kettő. ^Először azok a zsidók, akik el akartak szakadni Rómától és .cinálló zsidó országot akartak. Júdásnak ilyennek kellett lennie, mert ő akkor árulja el Jézust, aki addig bízott benne, mert ismerte, amikor meglátta, hogy Jézus nem földi királyságot akar, hanem az emberiség vallását akarja megalkotni, Jézus azután bemegy a templomba és kikergeti onnan a kufárokat. Ekkor mutatkozik a másik tömeg-mozgalom. Barabás és társai úgy jutnak be a bibliába, hogy ők azt hitték, hogy Jézus kommunizmust fog teremteni és megengedi nekik a vagyon szabad szétosztását. Így jut Barabás ahhoz a szerephez, hogy

közte és Jézus között választott Pilátus. A negyedik faktor tudniillik Pilátus, aki, mint neve mondja, megnyírt fejű rabszolgaszármazék, ki folyton aggódik hivataláért és igyekszik elnyomni minden mozgalmat. Végül egyedül marad Jézus maga, kit senki sem ért meg, mert ő sem zsidó királyságot nem akart, sem kommunizmust, sem a római impériumot szolgálni, sem az ortodox zsidó papság tanait fenntartani, hanem meg akarta alapítani a mennyeknek országát. ,

Ez az új világitás megint a régi és alkalmas arra, hogy az emberiséget az Istenember alakja körül sodorja. Legyünk tisztában vele, hogy amikor a világháború-előtti történetből csak egy alak marad, akkor a magyarságnak sincs más választása, mert hiszen ez a riemzet járja leginkább a Golgotát. De nincs más választása' egyetlen magyarnak sem, azért hajtsuk le fejünket.

Ő jön; itt van húsvétja; hétszázmillió ember hallja ma szent szavát. Így hallom én is harangzúgású szótát: kísér, mikor megyek.

Megyek le a hegyről, mit Életnek hívtok. Már túl vagyok a tetőn, lábam visz lefelé. Megyek, lassan megyek, mögöttem vérvörös az ég, alattam nagy a szakadék. Megyek. Ha megtorpan léptem egy pillantásra, izmos kövek görgetege hull le a végtelen Mélybe, folyton ütődve — Bánatkövek, Gondkavicsok: kopp-kopp-kopp. Megyek, — én utánuk megyek. Mily kegyetlen volt hozzám a Végzet, mikor legjobb akartam lenni, jakkor Összetépett. Most már megyek.

Húsvétnek zúg harangja s ezért meg kell állnom. Lassan megszáll a Múlás zúzmarája s fölhasran lelkem nagy cavatinája:

*Uram, csalódtam en-fejemben,
Uram, csalódtam emberekben,
Uram, csalódtam nemzetemben,
S ezért csalódtam mindenemben —
De nem csalódtam a Te szívedben:
Jézus! Te légy velünk!*

Jézus és a biblia

Egy garmada bibliamagyarázó könyvet nézegettem át: Renan hétkötetes művét a kereszténység első korszakáról, Conradinak Németországban nagyon népszerűvé vált találgatásait Dániel próféta és János apostol jövődöléseiről, Lange-nek nagy Bibelwerkjét és több írást, mely egymással vitatkozik.

Mikor letettem az olvasmányokat, nem is tagadhatam, hogy ismét az emberi elmének abban a nagyszerűségében gyönyörködhettem, amely egyszerre tölt el a szépnék és a nagyak varázsával. Ugyanez a munka ez, amely távolról, a színekép vegyelemzése által a csillagsugárt szétbontja s így megállapítja innét a földről, hogy milyen vegyi folyamatok folynak a végtelen űrben: ugyanaz, amely Röntgen-sugárral áthatol a testen és azok összeállítását akarja megmérni; ugyanaz, mely Homérosz eposzainak szómagyarázásából az igazi szöveget megtalálja; mindig a bátor embernek bele-nézése a végtelen sötétségbe, amelyet tudatlanságnak hívnak. Ily csodás az elme játéka akkor is, mikor most, majdnem kétezer év múlva az Újtestamentum misztériumába akar behatolni és keresi, hogy ki, mikor, mit írhatott le és mily hitelességgel. Maga az a bizonyítás,

amelyet Renannál találunk, mikor ő stilisztikailag építi fel az elméletet, hogy az apostolok cselekedeteiről szóló könyvet ugyanaz a Lukács nevű macedóniai orvos írta vagy írhatta, akinek Lukács evangéliumát köszönhetjük, mikor ő Pál apostol közvetlen stilisztikai hatását hámozza ki a ránkmaradt szövegből, vagy amikor a vitázó teológusok az apokrif könyvek különféle szövegeit szétszakítják s megint összeállítják: ez mind oly káprázatos, mintha az ember a vegytan, csillagászat vagy fizika nagy laboratóriumaiban folytatná szemlélődését.

És mégis.

Hogy laikus létemre letettem a teológiai vitatkozók könyveit, akik minden betűt s e betűknek és szavaknak egymásutánját összevetve mérik ki előttünk a szöveget, arra a mély benyomásra jutottam, hogy egy nagy káprázat hatja át mindegyiket. Az tudniillik, hogy ők modern emberek. Mindig azt képzelik, hogy a biblia olyan korban keletkezett, ahol már volt írás, gyorsírás, fényképezés és talán rádió. Mert ne felejtsük el, hogy csak az írástechnikának ilyen vívmányaival fölszerelt korokban lehet fontos az, hogy melyik szó és melyik betű hogyan következik egymás után. Az indusok nagy eposza, a Rigvéda kétszáz évig nem volt leírva és senki sem kételkedik annak valóságában. A Homérosz-kutatók szintén tudnának nem egy dalt dalolni erről. Miután Jézus élete és az evangéliumok születése között körülbelül annyi idő telt el, mint köztünk és Napóleon között, most azon vitatkozni, hogy melyik evangélium miért mond előbb valamit, miért utóbb, hogy nincs-e ellentmondás a szófüzésben vagy a tények kiszínezésében, éppen olyan meddő volna, mintha mi ma a Napo-

leon-hagyományokat akarnók magyarázni, feltéve, hogy Gutenberg a nyomtatást nem találta volna ki. Ellenben azt látjuk, hogy mindazok a nagy alkotások, akár Homérosz, akár egy népdal, amelyeket nem író korban nem író emberek adnak egymás között tovább, a szöveget úgy változtatják, ahogy a lakmuspapír változik különböző behatásokra. Az egyik úgy hallotta a nótát, hogy „Piros bort ittam az este”, a másik: „Veres bort ittam az este”. Melyik a hiteles? Maga a dal. Mennél távolabbi korba megyünk vissza, vagyis mennél messzebb megyünk a mai írástechnikától, annál inkább maga a muzsika a fontos, a lélek és annál kevesebb jelentőségük van a betűvetéseknek, szövegkritikáknak. Mi eddig tévedtünk, mert a mi írásunk nagyrészt technika, Jézus követőinek írása pedig lélek volt, technika nélkül. Bárhogy dobálják a szöveget, bárhogy fogják összehasonlítani és megint széjjelszedni, a felséges dalt, a nagy melódiát nem tudják meghamisítani, mert az szól kétezer év óta az egész emberiséghez. Jézus a világ ősi melódiája, amely keresztülömlik rajtunk és ezért a szövegkritika — szerény nézetem szerint — nála sokkal kisebb jelentőségű, mint bárki mással szemben. Ha szabad egy hasonlatot mondanom, ez olyan, mintha Beethoven IX. szimfóniájából elvesznék egyszer Schiller verse, amivel azt befejezte; a helyére más szöveg kerülne, de a kották megmaradnának. Beethoven lelke époly biztosan szólna hozzánk, mint Jézus szól rendületlenül, hitelesen és kétségbevonhatatlanul a biblián keresztül.

Ő, csak ő, az emberszíveken átzengő nagy harmónia, aki megszólal mindenkinek: Jézus, a Krisztus!

Jézus, a lángész

Embert Embertől nagy köd választ el: a lelkek oly ritkán találkoznak. Ismeretlen olvasómnak hónapok óta őrzöm írását s karácsony napján felelek neki. Mert Jézusról kérte engemet.

Hogy merem én az írást magyarázni? — veti szemre. Tévedek? Lehet. De míg beszélek róla, Jézusnál vagyok és ez mindennapi ünnepem.

Csodálom az embereket: egyik sem megy el hazulról, míg hírlapjában el nem olvasta, hogy melyik képviselő vagy miniszter mit mondott neki. Hát ez oly érdekés? Nem izgatóbb, nem hatalmasabb, amit az írás mond nekünk? Hogy lehet akkor elmenni hazulról anélkül, hogy az ember elolvasta volna, Jézus mit üzent? Senkise induljon reggel munkájába, míg néhány verset a bibliából el nem olvasott. Mennyi szeretet és mily művészi élvezet!

Kevesebbet hallottam eddig arról, hogy Jézus a világ legnagyobb szónoka. Hihetetlen egyszerűsége és az a közvetlenség, mellyel kétezer esztendő óta beszél, megakadályozták az emberiséget abban, hogy meglássa benne lángelmének tökélyre vitt szónoki művészetét. Először magam is. megdöbbsentem tőle, mikor megtalál-

tarn a Hegyi Beszéd belső szerkezetét. (Máté Evang. V. rész.) De hirtelen két tanút szereztem magamnak, még pedig a két világrésznek egyik legnagyobb szónokát, gróf Apponyi Albertet és a legnagyobb élő magyar író, Herceg Ferencet, kiről kevesen tudják, hogy szorgalmas bibliaolvasó. Mindketten egy véleményen voltak velem: A Hegyi Beszédben Jézus eléri nemcsak a legnagyobb érzésnek, de a legnagyobb szónoklati művészetnek is a tetejét. Minden igazi nagy szónok, Demosthenes, Caesar, Kossuth, Gladstone, Apponyi legnagyobb beszédeiben mindig valamely belső szerkezet van elrejtve, melyre föl van építve a mondatfűzés, az érzés vagy az érv; minden nagy szónok belső szerkezetet formál beszédeinek, csak a közönség nem veszi észre. Most már a Hegyi Beszédben az történik, hogy a Beszéd óriási gerendázatát, mely megindul a nyolc boldogságnak egymásra emelkedő nyolc lépcsőjén s végül a mennyboltozatig ér, annyira felszívja magába egy óriás érzés hevülete, hogy az egész világ azt hiszi, nincs a beszédben műszerkezet. Pedig éppen megfordítva van. Forma és tartalom elválaszthatatlanná lettek benne: ez a tökély. Nincs tovább. Aki ezt elmondta, az harminc évig volt elvonulva a pusztaban, vagyis saját lelkének mélységeiben. Jézust itt tökéletesen megismerjük: töredékek szálltak reánk mondásaiból, azokat is csak száz évvel, később írták fel halála után, mégis sehol sincs ellenmondás igéi között s a Hegyi Beszédet, ki egyszer hajlottá, nem tudja másként elmondani, mint ahogy Máté megírta. Tessék megpróbálni és kidobni egy versét, vagy csak megváltoztatnia sorrendet is. Lehetetlen. Az elrejtett művészi bordázat oly felbonthatatlanul

összetartja, mint arany a bronz az ötvösművet. Ezért kétségtelenül hiteles.

A páratlan földöntúli beszéd belső mesteri felépítése olyan, mint egy csodálatos kupola. Először hallatlan szuggesztíóval szószerint magához vonzza a hallgatóságot s oly széles, mint amekkora hallgatóságra számít: oly széles tehát, mint az emberiség. Ezután mind magasabbra emelkedik s a magasságba biztos erővel, kételkedés nélkül vonzza-vonszolja magával az embervilágot. S mikor a szónok, a költő, a lángszív, a lángész elért a mestermű csúcsára, akkor fölröppen, mint égbe hajított madár, a Miatyánk imája: vagyis magát az egész erejét földobja maga felé: az Istenhez. Ez minden magasságok magassága. Nincs tovább.

Úgy a csúfolókkal (Bernard Shaw), mint teológus disputálókkal szemben fenntartom azt, hogy Jézus nem fejlődött soha. Ő nem kereste az igazságot, hanem hozta azt. Mit jelent az, hogy valaki fejlődik, felfedezést teszen? Azt jelenti, hogy megváltoztatja meggyőződését. Mászt hisz, mint tegnap. A nagy Newton Izsák eleinte nem tudott semmit arról, hogy a földnek vonzóereje van, amikor az almafa alatt reá eső alma megváltoztatta eddigi meggyőződését és fölfedezte vele a vonzás törvényét, így fejlődött tehát Newton. Jézusban ily változásoknak nyoma sincs.

Mikor gyermekkorában fölvitték a templomba szülei, akkor is ugyanazt vallotta, amit lelkinek mélységeiből tanítványainak hirdetett. Lukács evangélista evangéliumának II. része 46. és köv. versei ezt világosan mutatják: *„És lőn, hogy harmadnapon megtalálnák ötét a templomban, kiül vala a Doktorok között és hall-*

gátja és kérdezi vala őket. Álmélkodnak pedig mindnyájan, akik őtet hallgatják vala az ő értelmén és az o feleletein.”

A bibliának ez a helye rendkívül jellemző Jézus lánglelkére: minden zseni kora érett. Ezt Jézusban egy zseni érezte meg először, Rafael Santi. Tessék megnézni a Sixtusi Madonnát, Drezdában. Ott éri el Rafael művészetének tetőpontját; a festmény oly hatalmas, hogy meggyökereztek lábaim előtte, nem azért, hogy a felhőn könyöklő angyalok feledhetetlenül bájosak, hanem azért, mert a gyermek Jézust oly homlokkal festette, mint aminőt később Goethén csodált a világ és oly szemekkel, aminőkkel majd Beethoven látja a világot. A lánegész tekint reánk a képről, s amit hirdet, örök szeretet.

A világháború megpróbáltatása után Jézus a legmodernebb alakja az emberiségnek, új és egészen friss, a gyűlölet tivornyai után a Szeretet örökkévalóságát hirdeti.

Karácsonyfámat megint meggyújtom: öt év óta nem égett rajta gyertya. Zöld gallyain most újra kigyúlad fenyők. Várom Jézust és Ő érkezik. Más nagy városokban az a divat, hogy rádiószekrényt tesznek a karácsonyfa alá és ámulva hallgatnak hol new-yorki hangversenyt, hol párizsi éneket, hol Berlin vagy Róma szavalását. Csodálkoznak rajta, hogy mily misztikus erő jön láthatatlan hullámokon. Az én csodám nagyobb. A bibliát teszem a fa alá, fölötte apró viaszgyertyák hintik fenyőket. Lehajtom fejem s kétezer-éves hang beszél nekem. Jézus hirdeti örökkévaló nagy tanát. Ne gyűlöljétek, ne tanítsátok arra a magyart, hogy az volt a

hibánk, hogy nem gyűlöltünk eléggé. Az volt a hibátok, hogy nem szerettetek!

— *Boldogok, akik sírnak, mert ők megvigasztaltatnak!*

— *Boldogok az alázatosak: mert ők örökség szerint bírják a földet.*

— *Boldogok a békességre igyekezők, mert azok Isten fiainak mondatnak.*

Krisztus tavasza

Mily lassan múlik rólunk a nehéz tél, a fagyasztó hideg, benn van a csontvelőben. Érzitek? Mily nehéz otthon lenni, vagy utcán járni, mert bánat és csapások kergetnek szüntelen s ha felnézek a háztetőre, úgy látom, hogy a gond bemegy minden kéményen és mindenkit meglátogat. Érzitek?

Hogy vágnék az ember lelki napsugárra, derűs kék égre s oly világba menni, hol tiszta minden, nincs bonyodalom; hol egyenes a lélek, nincs gyötrődés s hol nem fáj minden pillanatban a múlt, amelyet nem tudunk kiásva s nem hiányoznak minden percben azok, akikkel úgy szeretnénk még beszélni. Érzitek?

Azért menjünk el innét! Menjünk messze, nem térben, de időben utazzunk. Nem előre, hanem hátra, mert a jövő bizonytalan és nyugtalanító. A múlt, az biztos, mert nyugodt. Menjünk tehát! Csak jertek velem, vissza, száz, kétszáz, háromszáz, ezerkilencszáz évre, mert most ezerkilencszáz éve, hogy ott állott Kaper-naum városában, a Galileai tenger partján, a felkelő nap pirosló sugara rávetette fényét s mikor a halászok kikötöttek, ott várta őket Jézus.

Az írásból s az utazók jelentéséből úgy látom, hogy

az a víz, amelyet a zsidók „Galileai tengernek” neveztek, voltaképpen a Genezáret tava. Ép úgy neveztetett így, amint mi a Balatont magyar tengernek hívjuk, mert annyira a miénknek érezzük. Még formája is hasonlít a miénkhez, legnagyobb szélessége mindegyiknek io kilométer lehet, a Genezáret taváé csak 20, de a partformációk ugyanazok, mint nálunk. Lapos somogyi pari és szemben 2—300 méterig, a zalai hegyek emelkednek, úgy volt Genezáret tavánál is. És még egy. Bár belvíz, hirtelen oly viharok támadnak rajta, aminőket csak tengerjáró nép lát. Ezeket a viharokat látta Jézus is, ki most ott áll a parton és halászok veszik körül. Jó Simon, kiből később Péter lesz, és Zebedus fiai mindjárt elől. Ők az elsők, akik megértik azt, hogy óriási szeretet érkezett a világra. Talán azért értik meg, mert halászok. A halász mind becsületes ember, jó és nyugodt, nem lehet sem türelmetlensége, sem hátsó gondolata. (Ez Papini Krisztus-könyvének jó megfigyelése is.) És még egy. Ahogy a napfelkeltén kihúzza ama halász hálót a vízből s az ezüstpikkelyű halak elborítják a partot, ő nemcsak élelmet talált, nemcsak keresetet, hanem megtalálta a természetet is. Ezért halászberek értik meg legelőször, hogy Jézus maga a tavasz. Ő a kék ég, ő a felhangzó pacsirtadal, ő a rügyedző ág, ő a himbálózó virág, ő a fény, mely a háborgó tengerre esik s ő a gyerek kacagása, ki anyját keresi. A halászok megértették, hogy aki ott áll, az a Krisztus és elhozta az emberiség tavaszát.

Ez a tavasz azóta nem múlt el. Ezerkilencszáz év óta ma is itt van. Mindig ugyanazt mondja az ő szava és mindig ugyanazt mondja az ő megjelenése, mert ő itt

van. Ahol szeretet van, ott ő benne van. Csak ott nincs, ahol a szeretet hiányzik. Amint a tavasz minden évben eljön, úgy Jézus csakugyan feltámad az emberi szívekben. Mert ő a szeretet.

Most kérdézem: érzitek? Tudjátok kitágítani a szíveteket, hogy Jézus beleférjen? Különösen titeket kérdézek, magyarok. Érzitek? Mert fajunk nem hátrábbvaló más nemzeteknél észben, az elsők között tündöklük vitézségben, de legtöbbször a szívünk szűk. Jézus nem fér bele. Azért gyűlölködtök annyit még akkor is, mikor vallásról beszéltek. Minden, ami gyűlölet: tél és zúz-mara, fagy és fájás, — minden, ami szeretet: tavasz s ez a tavasz a Krisztus tavasza. Ha ezt érzitek, akkor már nálatok van Ő, a világ Megváltója, a szeretet Ura s a ti megrázott szíveteken át hirdeti a nagy Megváltást.

Jézus, a gyermek

És előhíván egy kis gyermeket, közéjük állítja vala azt.

(Máté XVIII. 2.)

A legcsodálatosabb jelenség Jézus megjelenésében az, hogy ő a gyermeket állítja oda vallásának fundamentumául, mert benne is gyermek lakik. A többi vallásalapító: Mózes, Buddha, Konfucius, Mohamed, távol áll ilyen gondolattól. Elképzelni azt, hogy Jézus, ki keleten jelenik meg, ahol a nőt más állatfajnak, „asszonyi állatnak” tartják, s jogilag pária, a gyermek pedig mégj lelketlen féreg, hogy ő, kinek nincs családja test szerint, a gyermeket állítja tanítványai elé, — maga is csoda. Pedig ebben van Jézus tanításának legmélyebb lényege. Mikor óriási sokaság járt vele — felkiált: „Bocsássátok hozzám a kisdedeket, mert övék a menyéknék országa!” Miért mondja ezt? Mert nem bocsáttották őket hozzá. Ha hozzá eresztették volna, nem így szólna, de távol akarták tőle tartani őket. Mikor végtelen szeretete harmatozni kezd, hogy végigcsorduljon a világon, legtökéletesebb egyszerűségében megint a gyermekkel példázza azt, mert Máté X. részének utolsó versében e fölséges szavakat halljuk: *„És aki inni ád egynek e kicsinyek közül, csak egy pohár hideg vizet*

tanítvány nevében, bizony mondom néktek, el nem vesztheti jutalmát”

Innét van a tüneményes csodáknak az a legtündök-
lőbb csodája, hogy egy vallásalapítót gyermekkorában
keresnek fel, nemcsak a keleti bölcsek, kik a biblia sze-
rint egyenesen a gyermek imadására indulnak el, hanem
az egész mai emberiségnek oly szörnyen megsebzett
szíve. A gyermek Jézus! Mert Jézus gyermek. Először
is gyermek azért, mert nem fejlődik. Nem is fejlődhet
lelke; ő nem keresi az igazságot, hanem hozza. De gyer-
mek azért is, amit ő példáz, hogy gyermeki szívből
még nincs semmi, nincs felekezeti különbség, nincs osztály,
nincs még gyűlölet, még senkiben nem csalódott,
még senkire nem bosszús, tehát e tiszta edényben csak
egy van: szeretet. Ez Jézus lelkének lelke s ezért ő min-
dig gyermek marad. Rafael nagyon helyesen gondolt
erre, mikor a sixtini Madonna csodás Jézusának szemei-
ben már egy lángész tüzét látjuk, amely elvarázsol.
Jézus jnindig gyermek is marad, nemcsak azért, mert a
gyermekben keresi a mennyeknek országát és ide akarja
gyűjteni a társadalom egész szeretetét? * hanem azért,
mert a szeretetnek nagy apostola a gyermeki szeretetet
emeli a fájdalom után *is* fölének, világvallásának föl-
séges boltozatául. Mennél tovább olvasom a bibliát,
annál inkább arra a tapasztalatra jutok, hogy Jézus er-
kölcstanának alapjává is a gyermeket akarja tenni.
Abban a korban roppant sok törvény, római,, zsidó, új
és régi volt érvényben, egymással küzdve, egymással
harcolva, az emberek fejét megzavarva, És Jézus már a
tisztázásához fog ez etikai kódexnek akkor, mikor
mondja, hogy minden törvények között csak kettő van,

az egyik: szeresd az élő Istent, a másik: szeresd az embert. Itt már az egész bibliát, az összes törvénykönyveket két nagy parancsá egyszerűsítette, de még tovább megy, minden beszédénél odaállítja a gyermeket. Ez azt jelenti, hogy minden törvény, minden paragrafus, minden ide-oda alkalmazott erkölcs fölött van egyetlenegy szabály: anyák és apák és te emberiség, ne tegyetek olyat, amit nem mertek ártatlan gyermekeitek szemébe megmondani! Miért van ez? Mihelyt valaki rájött arra, hogy a bibliának ez az igazi értelme, akkor más erkölcsi kódexet elképzelni nem is tud.

Miért van ez? — kérdem a mi zűrzavaros, retten-tőn* összezilált korunkban. Azért, mert minden ártatlan gyermek szeméből Jézus néz felénk. Jézus, a gyermek, örök szimbólum, Jézus, a gyermek, az örök erkölcs, Jézus, a gyermek, az örök szeretet, mely meg tudja váltani a világot, ha a felnőttek meg nem akadályozzák benne.

Jövel pünkösdi hajnal

Két szobám van tele könyvekkel s a legbelső sarokban egy külön könyvtár: a biblia. Mert a könyvek könyve maga egy könyvtár, ma is a legértékesebb írott munka.. Régen lapozgattam benne, most egyfolytában végigolvastam ezt a csodálatos gyűjteményt.

Mert az.

Van benne keleti költő érzéki szerelmi dala: Az Énekek éneke, egy hatalmas dionysi ének a szerelmes nőhöz és a virágzó cseresnyefához. Van ^benne leszűrt kormányzati bölcsesség, mint Mózes két utolsó könyvében, sőt fontos közegészségtan is, mert a Mózes-könyvek megmondják, hogy a bélpoklosokat (ma leprások), vörheny égéseket (ma vörheny ben fekvők) és fehérszepszölőket (ma kanyarósak) hogyan kell kezelni, a kanyarósnak előírják, hogy utána hét napig nem szabad érintkeznie senkivel. Tudjuk, hogy az új orvosi tudomány a kanyaró inkubációját csakugyan nyolc napban állapította meg. Jön először Mózes hihetetlen erős egyénisége, azután a nagy próféták, akik Szécsényi-szerű lelkek: tépik önmagukat és nemzetüket.

Nem csoda, hogy a régi magyar protestáns lelkipásztorok s Horváth István, nyelvészeti tudományunk

különc megkezdője, az ótestamentommal akarta a magyar történetet és nyelvet összekapcsolni, mert amint Salamon király után Judeára és Izraelre bomlik szét a zsidók országa, úgy az árpádházi királyok kihalta után Erdély és Magyarország is különválnak és nem tudnak egyesülni. Megdöbbenő ekkor a próféták szerepe, kik látják, hogy fogja őket elnyelni egy nagyhatalom, mely Közép-Ázsia felől közeledik s melynek rettentő nyomását mindkét Anonymus, aki a Királyok könyvét és a Krónikák könyvét szerkesztette, megérezte. Nagy politikai gondolatot mutatnak Ézsaiás, Ezekiel és Jeremiás abban, hogy óva intik a két zsidó országot az Egyiptommal való szövetkezéstől, mert akkor a babiloni királyok rájuk fognak támadni, ami be is következett. Itt megint nagy különösség van. Nabukodonozor, akinek Jeruzsálemba való betörését 575-re teszik Krisztus előtt, megfenyegeti Júdeát és Izraelt, hogy el fogja pusztítani őket, amint (és ez négyszer ismétlődik a Krónikákban) „már legyőzte Árpád királyt”. Ha orientalistáinknak igazuk van, akkor „Árpád” valamely turkó népnek a szava és mivel a vad népek fejedelme ijesztő elnevezést keresett magának, hogy elriassa ellenfeleit (amint Attila „Isten ostorának”, az indián fejedelem pedig Chingachook-nak, vagyis „Nagy Kígyónak” nevezte magát), úgy a török eredetű fejedelem „Árpádot” mond, ha jól tudom, ez homokszínű oroszlánt jelent.

A próféták nagy erkölcsi tartalma lassan kezd megtisztulni. A babiloni fogság megváltoztatja a zsidóságot. Míg Mózes mindig a „kemény nyakú” népről beszél, a babiloni fogság után egy magábaszálló, önmagát tépő fajt látunk, mely a sors csapásai között várja a Mes-

siást. így jönnek a különös próféták, kik a Jordán barlangjai körül jártak, Keresztelő Jánosig, — míg végre megérkezik Jézus. Károlyi Gáspár fordítása kétségtelenül nem oly tökéletes, mint amily erőteljesen adta vissza németül a régi nagy költőket és héber krónikaírókat Luther, megteremtven az új német nyelvet. Korabeli germanizmusokat is használ. Miután Erdélyben a felsővárost Hochstadtnak hívják, ő Jeruzsálemben Hochstadtot keres és az udvari marsallt hopmesternek nevezi Eszter könyvében, amelyről az a benyomásom, hogy nem történelem, hanem népmese. Nagyon érdekes most amint a próféták után Jézus megjelenik. A biblia nyelve megváltozik. A próféták roppant izgatottságából, amikor egy-egy szót kétszer-háromszor mennydörögnek bele a népbe, tele irtóztatós átkokkal és fenyegetésekkel, feldőlt hasonlataikból egyszerre csak egy mindent döntő végtelen világosság stílusa kerül elő Jézus mondásaiban. Egy nagy magyar író s egy nagy magyar szónok barátommal elemeztük egyszer Jézus hasonlatait. Mind tökéletesek. A legegyszerűbb eszközökkel dolgozik. Olyan, mint a legtisztább hegyi patak, amelybe ha beletekint az ember, azt hiszi, hogy a fenéken levő kavicsot kézzel foghatja meg, pedig az nagy mélységekben fekszik. Ezért hiszem azt, hogy bár csak száz évvel halála után írják fel példáit, azoknak hiteleseknek kell lenniök, oly tökéletesek és minden szavuk annyira helyénvaló. Csak egy lángész átfűtött képzelete, ki egyúttal feltétlen ura a nyelvnek és a szuggesztiónak, tud ilyen képeket elénk varázsolni. Ez a szuggesztió mindig erősebbé válik, mennél tovább forgatjuk az evangélistákat. Köztük Pál apostol az egyetlen, akinek leveleiben új egyéniséget

találunk, a többi mind csak sima visszatükrözése egyannak a nagy belső erőnek, amely a próféták óta összehalmozódott és Jézusban éri el feledhetetlen tetőpontját. Sok szenvedés és könny után a bölcsesség, mely szentséggé magasztosul. Azért emelkedik oly magasra, mert mindig olyan mélyen jár, hogy legtöbbször az ártatlan kis gyermeket veszi ölébe és azok értik meg legelőször tanításait.

A szeretet végtelensége az, ami kiárad belőle és az egész emberiséget át akarja fogni. A leggyűlöltebbet, a római fináncot, Mátét, veszi első tanítványának. Nem kér szeretetért semmit, mert minden nagy szuggesztív ideggyógyítása után megparancsolja, hogy ne mondják el másoknak, hogy mit cselekedett, mert nem tetteivel akar hatni, hanem szívének kisugárzásával. Ezért a könyve vigasztalása minden szenvedő embernek és minden porbasújtott népnek. Sem orvos ki nem zárhatja a szobából, sem törvény el nem tilthatja, sem trianoni szerződés nem tudja feltartóztatni. Jézus sugárzik felénk a próféták ereje után két ezredév óta, mint azok a rádiumemanációk, amelyeknek még egy millió év kell, míg kisugározzák magukat. De míg azok elfogynak, Jézus ereje folyton nő, de csak azok előtt, akik a szeretetben hinni tudnak.

Nem ok-nélkül mondtam a rádiumot. E rejtélyes elem megtalálása felborította azt a vegytant és fizikát, amelyet mi az iskolában tanultunk. Ez a sugár, mely mindenben áthatol, az anyagok egymásból való kialakulásának nagy rejtélyére vezet vissza, amit a múlt század negyvenes éveiben Mendelejeff megsejtet táblázatában. Tudtommal eddig többet, mint 500 gramm rádiumot,

nem tudtak felfedezni a földön és ez mégis óriási kincseket ér. Jézus sugárzása azonban még csodálatosabb.

Egy csillagász barátom figyelmeztetett arra a felfedezésre, amelyre a kaliforniai obszervatórium vezetője jött rá s amit azóta az ellenőrző kísérletek megerősítettek. A rádium sugara tudvalevően áthatol minden szigetelő testen és kisüti az elektroszkópot. Most azt találták, hogy az elektroszkóp kisül hasonló tünetek közt néha olyankor is, amikor rádium nincs a közeiben. A feltevés könnyű volt: a közelben kell lennie valahol rádiumot kisugárzó testnek, amit azonban nem ; bírnak felfedezni, úgy el van rejtve a földben. Ez a feltevés megdőlt. Ezek a legfinomabb sugarak, amelyeknek másodpercenkénti rezgésszáma oly nagy, hogy csak huszonkét számjegyből álló számmal írható le a vibrációjuk, nem a földből jönnek. A kaliforniai kísérletek e tekintetben döntők. Az elektroszkópot felvitték egy 3500 méter magasságban levő tóhoz, amely csupa hóvízzel lévén tele, a rádiumot nem bocsátja át s mikor elszüllyesztették benne az elektroszkópot, ez a végtelenül finom rejtélyes sugár ott is kisütötte azt. A kaliforniai tudós tovább ment. Repülőgépen vitte fel az elektroszkópot és akkor azt találta, hogy mennél magasabbra emelkedik, annál gyorsabban sülnek ki az elektroszkópok, tehát ezek a legfinomabb sugarak nem a földből jönnek, hanem a világűr általunk ismeretlen részéből.

Ilyen sugárzást hoz a biblia is, a prófétákon és Jézuson át, hoz mindenkinek, aki szenvedett, mindenkinek, aki szeretetben hisz és minden országnak, amely fel akar támadni.

Máté meglátja Jézust

Máté ott ül ama keleti város kapujában, melyet Jézus saját városának nevez és gondolkodik. Ez a Máté mindig nagyon érdekelt engem, mert adószedő ember volt, publikánus, ami szó szerint fináncot jelent, tehát a magam szakmájából való. És most elképzelem, amint éppen ezerkilencszáz esztendővel ezelőtt ott ül a keleti város kapujában és szedi az adót. A kapu szűk, tornyos építmény, előtte poros országút, pálmák, szemben lankás hegyoldal göcsös olajfákkal s az úton hosszú tevekaravánok haladnak a város felé; megnyergelt szamarak és lovak viszik a terút.

Máté ül a kapuban és elgondolkodik, hogy miért van az, hogy őt mindenki gyűlöli, sem zsidók, sem rómaiak nem néznek rá s velük, a vámszedőkkel úgy bánnak, mint a bűnösökkel. Aki velük eszik és iszik, már megbélyegeztetik.

Máté azt gondolja, azért van ez, mert adót szed. A bibliának teológiai s erkölcsi része bőségesen fel van dolgozva, nagy könyvtárak fejtegetik történelmi szavahihe-tőségét, népszámlálási adatait, sőt a benne előforduló egészségügyi szabályok, biológiai megfigyelések ép úgy feldolgoztattak, amint nagy irodalma van az állat- és

növényvilágnak, amely az ó- és újtestamentum szavai-
ból összeállítható. A pénzügyi rész azonban, tudtommal,
igen tökéletlenül van feldolgozva, pedig nagy érdeklő-
dés kísérhetné ezt is.

Máté alakja fölveti azt a kérdést, hogy milyen adó lehetett az, amely az ő kezeire volt bízva. A zsidóság Salamon király alatt érte meg azt a reneszánszát, amelyt a magyar történelemben körülbelül Mátyás király, képvisel. Nagy pompa, nagy bölcsesség, nemzeti öntudat és nemzetközi jelentőség. Csakugyan Salamonnál látunk be először a zsidó adórendszerbe, amennyiben a Krónikák II. könyvének VIII. rész 7. és 8. versei elbeszélik azt, hogy miután Salamon király magáévá tette a népet, *„mely megmaradót vala a hitteusok közül, az emoreusok, perizeusok, hiveusok és a jebuzeusok közül, kik nem voltak az Izrael népe közül”* és a 8. vers szerint *„kiket az Izrael fjai el nem vesztenék, azokat Salamon adófizetőivé tévé mind e mai napig.”* Látnivaló, hogy itt adóról van szó, de nem a zsidó nép adójáról, hanem a meghódított vazallusoknak valószínűleg fej szerint való megadóztatásáról, amint hogy még a középkorban is, valahányszor valamely hatalmas király igába hajtott egy idegen népet, ezt az idegenadót választotta váltság gyanánt, amellyel életüket megváltották. Azonban ugyancsak Salamon korából a Királyok könyvéből már a belső zsidó adórendszerre is következtetést vonhatunk. Itt a Királyok I. könyvének X. részében Sába királynője kérdéseket tesz fel Salamonnak, hogy honnét van e hatalmas gazdagsága és felsoroltnak a király jövedelmei, amelyek állnak először aranyból (mely minden esztendőben hatszáz és hatvanhat talentom arany), azonkívül

a következő bevételekről tud az írás (15. vers): „Azonkívül ami jó vala az áros emberektől és a drága fűszer-számokkal kereskedő kalmároktól és mindez arábiabeli királyoktól.” — A vers utolsó része megint a vazallus-adót mutatja, az első részből azonban világos, hogy a kereskedőt adóztatta meg. Tekintettel arra, hogy abban a korszakban a nép legnagyobb része nem tudott írni és olvasni és a kereskedők nagy része nem egy helyben lakott, hanem folyton vándorolt (hiszen a mi hetivásáraink nem egyebek, mint a régi vándorló kereskedelemnek a modern időben meghagyott utolsó maradványai), olyan kereseti vagy jövedelemadóról, amelyet ma vetnek ki a kereskedőkre, nem gondolhatunk. Sem kivetési lajstrom nem lehetett, sem rendes percentuális beszolgáltatás, még kevésbé a vagyonnak és jövedelemnek valamely katasztere. Az adó nyilván nem lehetett más, mint forgalmi adó és valószínűleg ez maradt meg akkor is, amikor a római birodalom rácsapott Zsidóországra s azt négy darabra vágta, hogy így könnyebben megtörhesse a zsidók államalkotó vágyódását.

Most már érezzük, hogy Máté, aki a város kapujában ült, voltaképpen a legfőbb adószedő közeg. Miután az adórendszer a forgalmi adón alapszik és azt a forgalmi adót nem képzelhetjük el a mai európaszerte divatos forgalmi adók mintájára, ahol is megint írni-olvasni kell tudni és rendes számadást vezetni, sőt azt ellenőrizni, világos, hogy akcizásról van szó, vagyis köveztvám formájú adóról, amelyet minden város kapujában külön szedtek. A zsidó adórendszer tehát, amely megmaradt, a Máték kezében összpontosult — a vazallus adón kívül — és voltaképpen ők képezték a köz-

igazgatás gerincét, ők voltak a tulajdonképpeni fináncok, amit a „publikánus” szó el is árul. Azonban Máté helyzete súlyosabb volt, mert ő a római uralomnak volt kénytelen adót szedni, tehát egy idegen hatalomnak, amely a zsidóság fölé emelkedett. Íme, látjuk, hogy-egy, részt az adónak mindig népszerűtlen beszédese, másrészt az idegen hatalomnak ez a benyúlása egy ország életébe, kettős népszerűtlenséggel sújtotta az adószedői kart, tehát Mátét, az ezerkilencszáz év előtti adószedőt, a társadalom létráján lenyomta a legmélyebbre. De lenyomta saját lelkében is, mert Máté tudta, hogy ő becsületes ember, ő kötelességét teljesíti, valakinek ezt az adót be kell szednie a zsidó néptől, mert különben a rómaiak szétrombolják a tűzhelyeiket — és mégis, egy láthatatlan nyomással ő a társadalom legaljára kerül, együtt van a bűnösökkel.

És mikor Máté így ül ama keleti városnak kapujában s feljön a hold, hogy ezüstös fényével megvilágítsa a kaput s a pálmákat, hírnökök jönnek hozzá. Egyik Makabeus rohan, hogy íme, megérkezett a zsidóknak királya, mindjárt megjelenik s Máté azt gondolja, hogy ragyogó szekéren, paripák által vonva fogja meglátni bíboros öltözetben a zsidók királyát. Jön a másik, hogy nem király érkezett, hanem sokkal több, nagy próféta és Máté elképzeli, hogy jönni fog valaki, aki királyokat és császárokat megfenyít, aki az írástudókkal vitatkozik és a z írást újra magyarázza. Megint jönnek mások, hogy sem királyi alakot nem látnak, sem prófétát, hanem jön egy egészen másvalaki, akit alázatosak, bűnösök és gyermekek követnek. Olyan jön, aki még eddig nem volt a földön, a szenvedésnek és szeretetnek

apostola, aki fölemeli azt, aki lenn van és diadalmassá teszi a megfáradtat.

És Máté figyelni kezd. Valaki jön, aki a legalsót fölemeli, hogy magasságban legyen, ki az utolsóból tesz első s aki a szenvedésnek és szeretetnek apostola. S ekkor a szemközti hegyoldal, ahol olajfák vannak, megtelik rengeteg néppel. De mily különös! Nem fejedelmek Jönnek, nem is bölcsek s nem gazdag kalmárok jönnek, hanem jön rengeteg gyermeksereg, jönnek boldogságtól síró asszonyok, jönnek csonka-bonkák, nyomorékok, jönnek vakok és betegek, jön a szegénységnek minden tehervivője. Máté feláll, hogy nézze a sokadalmat. És akkor közöttük jön valaki, kihez hasonlót nem látott, jön, nem királyi ruhában, nem gazdagságban, nem göggel, nem tudósnak káprázatában, hanem fölséges szerénységében: ott áll előtte Jézus. És Jézus jön a gyermekeregtől kísérvé, síró asszonyoktól áldva, betegek és v leprások által körülvéve, jön szelíden, csöndesen és megszólítja Mátét, az adószedőt, ki addig utolsó ember volt zsidók és rómaiak között. És e Máténak, ki Alfeusz fia volt (Márk evangéliuma II. r. 14.) és kinek eredeti neve Lévi volt (Lukács ev. V. r. 27. v.) ezt mondja Ő:

— Kövess engem!

És Máté úgy érzi, hogy az egész világot egy új erő önti el, megszületik a szenvedésnek szentsége, az isteni szerelem elér a földre. És Máté, ki azelőtt Lévi volt és Alfeusznak fia, feláll és követi az Urat, hogy megírja az ő történetét.

Jézus és János

Avégül az amerikai családok meghitt körében, mindkét partján az Atlanti tengernek, ha az ember körül néz, a könyvespolcon rendszerint egy hatalmas, hatkötetes, monumentális munkát talál sötétkék kötésben. Ez ama nevezetes Matthew Henrynek *„Az egész Bibliáról szóló magyarázata”*. A hatodik, legszelesebb kötet már a kommentátor halála után, de jegyzetei szerint adatott ki Tong Vilmos tiszteletes által s nem kevesebb, mint 38 kettős hasábú, apróbetűs íven közli János apostol *„Jelenések könyvé”-nek*, az Apokalipszisnek magyarázatát. A két tudós magyarázó (Henry és Tong) először is arra vállalkozik, hogy megállapítsa, milyen sorrendben feszültek (íródtak le) János apostol iratai, úgymint evangéliuma, három „közönséges” levele és végül a Jelenések könyve, melyek mind neki tulajdoníthatnak. Másodszor e híres kommentátorok azt akarják bebizonyítani, hogy a Jelenések könyve nem történelmi könyv, hanem jóvendölés, nem átélt multat, hanem a sejtett jövőcot írja.

Mindkét magyarázattal szembehelyezem a magam igazságát az írás szerint amint következik.

Az angol kommentár szerint azt kell föltennünk,

hogy János első levelét az Úr születése utáni 80. évben, második levelét 90-ben, az Apokalipszist A. D. 95-ben szerezte. Evvel szemben azt állítom, hogy János először írta (vagy íratva) a Jelenések könyvét s jóval később három levelét, melyek között csak igen rövid időköz lehet és semmi esetre sem (mint itt elképzeltetik) tíz esztendő, ami egy aggastyánnál óriási szünet lenne. Mondanom sem kell az írásmagyarázatban járatos olvasó előtt, hogy sem az angoloknak, nem a német teológusoknak (*Lange*), sem nekem, sem senkinek a világon semmiféle hiteles, külső bizonyítékunk nincs arra nézve, hogy melyik évben készültek az írások, — egykori följegyzés e dátumokról nincs s Henry-Tong könyve éppen olyan joggal mondhatott volna Kr. u. 70-et, mint 90-et. Ennélfogva csak belső bizonyítékok alapján tapogathatunk. Ezek a belső bizonyítékok pedig az angol kommentár ellen s mellettem szólnak.

Mindenki, aki orvos, mindenki, aki idegbeteget kezelt, mindenki, aki maga nagy lelki rázkódáson s hosszú idegbajon „esett keresztül, már első olvasásra megállapíthatja azt, hogy Jánosnak ez a három levele teljesen egy-stílű, ugyanazon kedélyállapot szülötte (ennélfogva nagy időköz közöttük nem lehet) s egy jóságos aggastyánnak, ki valamely rettentő szenvedés-viharon már átesett, az átviharzott, mindent megbocsátó bájos símogatása szólal itt meg. Nemcsak az összes apostoli levelek között a legpuhább, a legcsendesítőbb írások, (micsoda harci trombiták. szólnak Pál üzeneteiben!) hanem az egész bibliának nincs ily andalító, gügyögő része, mint ez a három episztoła. Mindegyiknek közös jellege az a hanghordozás, mely sehol másutt nem található: „*Én fiacs-*

kám, ezeket azért írom néktek, hogy ne vétkezzetek.” (1. levél, 2. r. i. vers.) *„Fiacskáim, oltalmazzatok meg magatokat a bálványoktól.”* (i. levél 5. rész, 21. vers.) A második levél (egy anyához) kezdete: *„A presbíter a kiválasztott asszonynak és az ő gyermekeinek, akiket én igazán szeretek, és nemcsak én, hanem mindenki, aki megismerte az igazságot.”* S *„híven cselekszel mindenben, amit az atyafiakért, és pedig az idegenekért teszel.”* (5. vers.)

Ha valaki gépirással lekopogtatná ezt a három levelet s olyan pszichiáternek adná át, ki a bibliát még nem olvasta, az föltétlenül azt a diagnózist állítaná föl, hogy a levelek írója megnyugodott s tele lett gyöngéd szeretettel egy lelki válság, esetleg egy súlyos idegbaj után. Ez a lelki válság, ez a rettentő hallucináció pedig abban a Jelenések könyvében tükröződik, mely János lelkéből akkor fakadt, mikor előbb Jézus szenvedései — melyeknek ő a legnagyobb bizonyosága — s később a kereszténység mártíriuma feldúlták. Ezért a levelek jóval később Írattak, mint az Apokalipszis s az ellenkező kommentár helytelen.

Evvel eljutottunk a második kérdés ütközéséhez. Mind világosabbá válik, hogy a Jelenések könyve az elnyomatás miatt burkoltatott allegorikus prófécia formába, — amit több egyiptomi zsidó szerző is megtett az ottani zsidóüldözések idején s alapja nem a jövődő, hanem az akkori valóság. János lelki szenvedésein keresztül itt Jézus szenvedése s a keresztény mártírok halálkiáltása szól velőkgig ható módon. Nincs jogunk tőlük elvenni ezt a tanúbizonyságot s a mi saját századunkra átkölcsönözni azt azon a címen, hogy a mi

jelentéktelen életünk jelenti „Az idők teljességét”, a „világ végét” és „Jézus királyságának kezdetét”.

Matthew Henry kommentárja így érvel: „Krisztus maga megjövendölte Jeruzsálem pusztulását s körülbelül abban az időben, mikor az tényleg bekövetkezett, megbízta János apostolt a Jelenések könyvének megírásával, hogy az egyháznak jövendölje meg ^legfontosabb esemény bekövetkezését, mely az idők teljességét fogja jelenteni.” Minden szerénységet félretéve megállapítom a nagy/ angol kommentárral szemben azt, hogy Jeruzsálem s a templom pusztulása csakugyan bekövetkezett úgy, amint ő megjövendölte, de mikor az Titusz császár alatt Kr. u. 70-ben bekövetkezett, akkor Jézus már nem élt s ennélfogva ami itt belemagyaráztatik, az nem az ő örök rendelése, v hanem a mi mulandó s önző vágyakozásunk.

E boncolásra pedig én természetesen nem az angol kommentátorok miatt vállalkoztam, hanem keresztényi kötelességeim miatt azért, mert magyar olvasóim lelke háborog, hiszen olvastam leveleiket, mert lelket a lélek érdekl.

Egyiküket a debreceni millenárisok kis, ártatlan bibliaolvasó csoportja érdekl; de ha hozzájuk akarnék csatlakozni, akkor el kellene hinnem, amit ők vallanak, hogy tudniillik az Amerikában 1916-ban meghalt Rüssel Károly volt a száznegyvennégyezredik „kiválasztott”, aki után az Apokalipszis szerint a Világ vége lesz. — Vagy csatlakozzam O. Margit úrhölgyhöz (Budapest, Szent László-út), aki az ádventesek híve s azt hirdeti, hogy „Jézus már 1874 óta láthatatlanul jelen van, amit különös-

képpen 1914 óta fizikai tények is igazolnak”? S befejezzem E. János váci presbiter gondolataival, aki szerint az Apokalipszis fehér s vörös lova a világháborút, a 6. rész 4. verse a háborús ármaximálást s Jézus egy mondása a rádiót jelenti be?

Miért e gyötrődés, hívek, miért? Jeruzsálemi templom, 1874, 1914, világháború és kommün, mind emberi elmúlások; sem ezerkilencszáz évvel ezelőtt, sem most, sem semmikor nincs joga az embernek a maga történetét, a maga évszámait összemérni Jézussal. Mert mindez a mi sorsunk az Időn belül történik. Az Ő szerelme pedig túl van minden Múláson s örökkévalóságot jelent.

Ó, húzzátok meg Húsvét harangjait!

Jézus és Mária

Úgy olvasom az írást, a rajongó Jánosnak szavai szerint, amint ő azokat evangéliuma 19. részének 25—27. verseiben megírta: *„Jézus keresztje alatt pedig ott állott vala az ő anyja és az ő anyjának nőtestvére: Mária, a Kleopás felesége és Mária Magdolna. Jézus azért, mikor látja vala, hogy ott áll az ő anyja és az a tanítvány, akit szeret vala, monda az ő anyjának: Asszony, imhol a te fiad! Azután mondta a tanítványnak: imhol a te anyádig És ettől az órától magához fogadá azt az a tanítvány.”*

A bibliának ezek a nagyszerű igéi arra bírnak engem, hogy a kereszténység nagy belső válságáról gondolkozzam. Kereszt, Jézus és Mária.

Olvasóim között lesznek, akik emlékeznek arra az indítványomra, hogy a magyar reformált egyház templomaira a betlehemi csillag mellett a keresztet kívántam feltétetni. A magyarországi reformált egyház legfőbb törvényhozó testülete, a zsinat, elrendelte egyházmegyénként ez indítványra a szavazást és azt tudtommal minden egyház elvetette. Mint alkotmányos érzésű ember, meghajlok a döntés előtt, de mert nem szeretném, ha helytelen színben tűnnék fel a mozgalom, megvizsgáltam

a döntés alapokait és azt láttam, hogy egyhelyütt sem vallási szempont vitte a gyülekezetet, a magyar kálvinistaság még most is a bécsi szabadságtüldözések ellen akar tiltakozni akkor, amidőn nem akarja jelvényeit megváltoztatni. Annyira bele van itatva különösen az Alföld népébe a századokon át tartó bécsi politikai fenyegetésnek az érzése, hogy magyar kérdést csinál szimbólumaiból. Ezért nehéz hozzányúlni addig, míg be nem látják, hogy a magyar történet mai tragédiája a szimbólum változtatást igazolná.

Nem látok a keresztény felekezetek közt különbséget a kereszt használatát illetőleg, mert az mindegyiket megilleti. De nem látok válaszfalat a keresztény felekezetek közt abban sem, amiben a legtöbb papi ember lát, hogy míg a katolikusság templomainak nagy része Máriának van szentelve, a Mária-kultusz a protestantizmusból hiányzik. Ez szó szerint igaz, de lélek szerint nem, mert ha más nem, az eleve-elrendeltetés tana megtanította a protestantizmust arra, hogy nagy szív ezen < a világon csak nagy szívű anyától születhetik; Jézus világmegváltó szívéhez kellett Máriának nagy szíve.

Ha már most én az evangéliumot forgatva, a kereszténység kettészakadását nézem, oly eredményre jutok, mely csak az első pillanatban merész, de azt hiszem, végső kifejezésében megnyugtató. Arra jutottam, tudniillik, hogy a protestantizmus sohasem született volna meg, ha a nyugati műveltség megmarad a Középtengeren és annak környékén úgy, amint azt Hellász és Róma uralma jelentette. A protestantizmus akkor született meg, mikor a nyugati műveltség megindult, hogy haladjon észak és nyugat felé. Az északi és nyugati országok

klimatikus viszonyai másképp tükröztetik nemcsak a nap-sugarat, hanem a bibliai érzéseket is, mint a délié. A dél ábrás levegője megkívánja a katolicizmus színes, művészi formáit. A zord északi klíma, amely az igazság kérhetetlen keresésére paskolja az emberiséget, nem tűri meg az ábrándot, hanem a predesztináció szemszögé bőí nézi Jézus alakját/. Ebből az következik, hogy a kereszténységnek nagyobb katolikus és kisebb protestáns részét nem belső szívbeli gyökerek, hanem klimatikus tükröződés választja el és mindig elválasztva fog maradni, míg valamely csillagászati esemény által a föld-tengely merőlegessé nem válik pályájára és egyforma klíma rendeltetik el számunkra.

Azt a mély lelki megnyugvást merítettem ebből, hogy azokban az országokban, ahol észak és dél, nyugat és kelet találkoznak, mint hazánkban, míg földünk másképp nem forog, mindig meglesz mind a két felekezete a keresztény egyháznak és a térítéseknek az ideje lejárt. Ez is eleve-elrendelés, s azért megnyugtató. Ha ez a gondolat át tudná hatni a kereszténységet, akkor a felekezeti harcok elülnének annál is inkább, mert attól kell félni a föld lakóinak, hogy a vas elfogy, a szén nem lesz elég, vagy — mint most olvassuk —, hogy tizenöt év múlva már nem tudnak új drágakövet kibányászni. Mindez pótolható, vagy nem érdemes pótlásra. De a nagy ijedelem az, hogy az emberiség szíve hül ki, változik keménnyé és akkor egyik felekezet sem érti meg azt, amiben mind gyökerezünk, Jézusnak nagy szívét.

Verseny itt csak egyben lehet, abban, hogy melyik felekezet tud több szeretetet vinni a másik elé, mert az fog győzedelmeskedni.

Jézus és Judás

Jézus azért, amint észrevéve, hogy jőni akarnak és őt elragadni, hogy királlyá tegyék, ismét elvonnia egymaga a hegyre.

(János evangélioma, VI. rész. 15. vers.)

Kedves evangélistámnak, Jánosnak, aki a férfiak között legigazibb rajongója volt Jézusnak, evangéliumából írtam ki a fenti sorokat, melyek a bibliának egy elhanyagolt részét képezik. Meggyőződésem szerint ebben van a Judás-probléma megoldása.

A Judás-kérdés a középkor óta izgatja az embereket. Jézus Istennek fia, egy tanítványt fogad, aki elárulja. Jézus csalódott-e tehát, vagy úgy volt előre elvégezve, vagy Judás megváltozott? A középkor misztériumaiban, a városok piacain vagy a templomokban eljátszott egyszerű drámákban a maga módja szerint járt el akkor, amikor Judást egyszerűen ördögnek nevezte. Ez a kereszténységnek az a kezdő stádiuma volt, amikor még az arab-bizánci hatás alatt, a nemkeresztény vallások dualizmusa besugárzott a mi hitünkbe. Az ös-jó és az Ösgonosz, Ormuzd és Arriman, Isten és ördög, Allah és Iblisz a mohamedán hitben, kettős világalmat

jelentettek, ami ma megdőlt. Az ördög eltűnt a világból az örök Isten előtt.

Az újkori ember tehát új megoldást keres; a Judás-kérdésben is. Egy rendkívül olvasott német író, *Ludwig Emil*, így adta ki „*Der Menschensohn*” (Az embernek fia) című könyvét, amelyben Jézust akarja megmagyarázni és egyben a Júdás-kérdést is megfejteni. A könyv mindjárt 30.000 példányban jelent meg, tehát nagy sikerre számít. Ludwigot az utolsó években eddig soha sem hagyta el a siker. Goethe-biográfiája tetszett, Napóleonja nagy hírt teremtett neki. Bismarckja a legeredettebb, amit a germán óriásról írtak. Mégis legelterjedtebb munkája, mely kétszázadik kiadását érte meg, II. Vilmosról szóló könyve, amelyben igen éles, plasztikus, de igen elfogult is. Ez még nem történelem, hanem pártirat.

Most a legnagyobbhoz fog, Jézushoz. Az embernek fia című könyv messze elmarad ama plasztikum mellett, mellyel Ludwig az ő igazságait a világ elé tárta és úgy látszik, hogy egy jeruzsálemi utazásnak az eredménye, amelynek költői hangulata meg is látszik rajta. Az olajfák, a kőváros, a Holttenger, a ciprusok s a méla keleti éj megütötték az író képzeletét. Ő Jézus alakját akarja megmagyarázni és ennél fogva a ránkmaradt bibliaszöveget más sorrendben adja elénk. Néha érdekes, amit felfedez, néha világosan látszik, hogy mesterséges félcelés. Hogy egyebet ne mondjak, Ludwig könyvéből kimaradt Jézus hegyi beszéde. Nemcsak kimaradt, de ha Jézus az volt, akinek ő mondja, akkor Jézus a hegyi beszédet nem *is* mondhatta el, ha pedig nem mondta el, akkor nem született volna meg a keresztény vallás.

Ami azonban engem a könyvből itt érdekel, az a

Júdás-kérdésnek egy új felfogása. Abba a nyelvészeti vitába nem tudok belemenni, hogy vájjon az „embernek fia” szó helyesen van-e fordítva és ez a kitétel: „Barnasha” nem jelenti-e inkább az emberiség fiát. Miután kétezer éven át elhitték, hogy az ember fiát jelenti, bizonyosan így van. Ludwig most már Júdás árulását úgy magyarázza meg, hogy miután az a tanítvány volt egyedül az, aki pénzzel tudott bánni, ő vette észre leghamarabb, hogy Jézus vállalkozása nem sikerülhet s ekkor Ludwig szerint, különös dologra határozta el magát. Ő úgy érzi, hogy Jézus passzív, nem rohan, nem lázít s a templom megtisztítása után semmi forradalmi nem cselekszik. Júdás tehát, — mondja Ludwig, — azért, hogy Jézust rákényszerítse, hogy messiási hivatását betöltse, elárulja őt, hogy ezáltal Jézus, passzivitásából kilépve, a világ megváltója legyen. Ez igen eredeti gondolat, azonban minden olvasó rájön az első pillanatban, hogy XX. századbeli embernek, aki sok Ibsen és Strindberg-darabot látott, az eszméje, amit vissza akar vetíteni kétezer esztendővel előbbre. Ott az olajfák alatt, ama szépen leírt, mélabús keleti létben ilyen modern eszméje, ilyen drámai összeütközése annak az egyszerű Júdásnak nem lehetett.

Júdás igenis, áruló volt és most jön az én magyarázatom. A bibliának abban az elhanyagolt részében, amit fejszónak felírtam, világosan látszik, hogy egy óriási áramlat volt, amely Jézust zsidó királlyá akarta tenni. Másképp nem menekült volna a hegyre azért, hogy elhagyja azokat, akik éppen valamely izraeli királyságot, szóval Rómától való szabadulást akartak Jézuson át elérni. Hogy ezt akarták, bizonyítja annak a keleti föld-

résznek egész története, amely napjainkig nyúlik, amikor mindegyre előáll a suezi csatorna körül egy-egy mahdi, aki le akarja rázni az európai uralmat.

Júdás azt hitte, hogy Jézus ezt viszi keresztül, azért szegődött hozzá, és először nem akarta elárulni. Ezt bizonyítja az, hogy Jézus a maga tökéletes emberismeretével, amint röntgenszeme átlátott Péteren és Jánoson, úgy Júdásban az árulást előre meglátta volna. Akkor, amikor kitűnik az, hogy Jézus elmegy a zsidó királyság gondolata mellett, csalódnak benne azok a hívei, akik őt oly mahdi-szerepben akarták látni és amikor kijelenti nagy hitét, hogy *„az ő országa nem ebből a világból való”*, akkor Júdás, aki nagy állást akart a zsidó királyi udvarban, — miután egyedül tudott a pénzzel bánni, nagyon hamar kitalálta, hogy milyen állást — mint zsidó fasiszta hagyta el Jézust és árulja el. Júdás tehát, hogy Lombroso megkülönböztetését mondom, nem született gonosztevő, és nem ördög, mert azt Jézus benne mindjárt észrevette volna, hanem alkalmi gonosztevő, gonosszá lesz később, mikor csalódik. Hogy ez mind így van, bizonyítja, hogy önmaga végrehajtja magán az ítéletet, mikor felakasztja magát.

Pünkösöd világoosságában így áll Jézus, az örökkévaló és Júdás, aki nem ördög, hanem egy csalódott és bűnbeesett ember. Bizonyosága ez annak, hogy a biblia a világnak minden más könyvétől eltér, mert nem holt betű, hanem élő víznek forrása, amelyből minden kor újra meríthet. Ha az emberiség gyakrabban zárando volna el az örök szeretetnek ehhez a felbuggyanásához, akkor sokkal több boldogabb pünkösöd lenne.

Jézus és tanítványai

A Szentírás mondásainak különös a sorsuk. Kétezer esztendő óta nemzedékek, népek, százezer, millió ember adja kézről-kézre őket és nem kopnak semmit.

Jézus minden szava ma is arany, ám éppen úgy vagyunk velük, mint a pénzzel, melyet forgatunk. Továbbadjuk, mert tudjuk, hogy érték s meg is becsüljük, de nem olvassuk el a felírását. Névtelen értékekké változnak lassan pénzek és bibliai szavak, patinás kéreg rákodik rájuk s bár folyton mérjük, szerezzük és továbbadjuk őket, az igazságuk lassan holt anyaggá lesz s nem élő valóság. Akárki a legsodálatosabb léleknyitó felfedezésre juthat, ha egyszer lelki magányossága ban s csöndes megilletődésében nem sajnálja a fáradságot, hogy a Szentkás szavairól lekaparja a patinát, kibetűzze pontosan minden .betűjét s addig forgatja, eleveníti önmagának, míg egyszerre holt anyag helyett meglepően élő, Örök valóság páratlan kincseire bukkan a kétezeréves réteg alatt. A megszokott szavak, a könnyvélnkül tudott mondatok, az apáinkról ránkmaradt hagyományos kitételek mögül egyszerre csak mintha hatalmas jégburkát egy óriási folyó szétrepesztené, kibukkanik maga az, kitől származnak, ki” a kincset a világba hozta: Jézus.

Magamon érzem a csodát, amely áthat s amelynek elháríthatatlan bűvöletébe jutok, valahányszor sikerül

egy bibliai igét megtisztítani patinájától és addig lehellem rá a magam lehelletét, míg vonások, betűk és szófüzés mögül megszólal ő maga, a Megváltó.

Jézus, személyes megjelenésének legsajátosabb, őserjú, felbukkanása akkor hatja át az embert, ha belelélyed abba a viszonyba, amely őt tanítványaihoz köti. Ha Jézust szembeállítjuk azokkal az egyszerű emberekkel, kik először hallják az ő igéjét, kik első követői lesznek, meg kell emberileg rendülnünk azoknak az együgyű halászoknak, kis vámszedőknek nagysága előtt, akik az első szóra otthagyják saját hivatásukat, kenyérkeresésüket, nyugalmukat és elindulnak egy addig ismeretlen szó után, amely Jézus mondásaiból hangzik feléjük. Kiki képzelje el: ma kinek volna annyi lelkieréje, hogy foglalkozását, megszokott munkakörét, egész eddigi életét egyetlenegy szóra eldobja magától és elinduljon az ismeretlenség felé, amelyre csak egyetlen biztatása van, az, hogy lelki táplálékot nyerend? Jézus szavának oly hallatlan embervonzó ereje nyilvánul meg abban, hogy tud tanítványokat találni, hogy azok őhöz csatlakoznak és minden mást otthagynak, amely megfigyelés már maga félelmetes nagyságában mered szembe a mi köznapival, megszokott, kenyérkereső mivoltunkkal.

Még hatalmasabbá válik azonban a kép és a megszokott bibliai réteg alól annál elevenebben emelkedik elükb Jézus alakja, mennél jobban figyelünk arra, hogy mily átható tekintettel nézi ő ezeknek az utánaeredt tanítványainak lelkivilágát. A jó, vajszívű, áldott természetű Péternek előre megmondja, hogy az ő idegrendszere nem fogja elbírnival, ha majd meglátja Jézus szenvedéseit, egy éjszakai virrasztás annyira kimeríti, hogy

mire a kakas háromszor kukorékol, idegösszeroppanás fog előállni nála (azaz, mert zsebóra akkor nem volt, így jelzi, hogy beáll a minden, orvos s minden vallató bíró által ismert hajnali idegnyedtség), mert magát a kínszenvedést csak ő bírja elviselni, az Isten fia. Jánosban látja a legnagyobb rajongót, ezért rábízta az egyetlen földi lényt, akit hátrahagy maga után, az édesanyját, Máriát. Júdásban először a gyakorlati embert keresi, de abban a pillanatban, amikor Iskáriót Júdás észreveszi, hogy nem a zsidók királya érkezett meg, hanem egy más küldött, ki nem az ő világából való, el akarja árulni, Jézus rajta is átlát és már akkor észreveszi az árulást, mikor Júdás még tényleg nem követte el, csak lelkében elhatározta. E csodálatos Röntgen-átvilágítás mellett, amely Jézus lánglelkének fölséges, perzselő tüzéből származik, még csodálatosabb, de még megnyugtatóbb az a látomány, mikor összes tanítványait meglátja Kapernaum halászfalunak kapujában. Márk evangélista evangéliuma IX. részében Jézusról így jelent nekünk:

33. És elméne Kapernaumba. És odahaza megkérdezi őket (a tanítványokat), mi felett vetekedtek egymással az úton? 34. De ők hallgatának, mert egymás között afelett vetekedtek vala az úton, ki a nagyobb? 35. És leülvén odaszólitá a tizenkettőt és monda nékik: „ha valaki első akar lenni, legyen mindenek között utolsó és mindeneknek szolgálja.

Ha nem szoktuk volna meg e szavakat, ha nem fakult volna már el előttünk a kép, amelyet az iskolától kezdve ebben a keretben láttunk, akkor meg volnánk lepve az óriási lelki látománytól, mely itt élénk-

táru. Az első döbbenetes észrevétel az, hogy Jézus már előbb tudta, hogy a tanítványok egymás közt vetélkedtek, mielőtt ők ezt neki megmondták volna.. Lehet, sőt valószínű, hogy el is akarták titkolni előtte. Ő azonban szemükbe néz, lelkükbe lát s tisztában van az egész helyzettel. Itt vetélkedés folyt, azért hallgattak el, de a hallgatás nem oldja meg a kérdést. Neki, Jézusnak, válaszolnia kell, úgy érzi, az elhallgatott kérdésekre is, mert hiszen ők fogják tanát hirdetni és igazságait továbbadni. Ő felel és felelete meglepő. Nem azt mondja, hogy te vagy a másik az, akinek igaza van. Nem azt mondja: mind egyformán fogtok szolgálni engem, tehát nincs köztetek sem első, sem utolsó, hanem azt jelenti ki, hogy igenis, lesz köztetek első is, lesz olyan is, ki utolsónak marad, mert verseny lesz. Jézus a felekezetek versenyét századokkal előre megpillantja. Nincs titok előtte. Elrendeli maga a versenyt e szavaival, mert az a szeretet versenye lesz és a szeretet versenyében fog győzni ő, a diadalmas Jézus. Az egész világ berendezésének az a hallatlan áttekintése, hogy a verseny termeli ki az energiát, hogy a versenynélküliségben elsorvad az előmenetel, hogy akár a gazdasági életben, akár a tudományban az egymás elé való törtetés az, ami az igazságot, bátorságot, kitartást fejleszt, ez az óriási belső kép mondja: Igen, a ti kérdésekre, amelyet nem mondatok ki, én kimondom a választ. Ha valaki első akar lenni, legyen mindenk között utolsó és mindenknek szolgálja. A látomány egyike a legnagyobb csodáknak, miket az emberiség ismer. Minden felekezetnek ebből kell tanulnia. Egy isteni lélek sugárzása hat át rajta kétezer év óta mind a mai napig.

Jézus és a vallásfelekezetek versenye

Olvasom az írást. Márk evangélista evangéliuma IX. részének 33. versétől a 37. verséig Jézusról így jelent nekünk:

33. *És elméne Kapernaumba. És odahaza megkérdezé őket (a tanítványokat), mi felett vetekedtek egymással az úton?*

34. *De ők hallgatának, mert egymás között afelett vetekedtek vala az úton, ki a nagyobb?*

33. *És leülvén odaszólitá a tizenkettőt és monda nékik: ha valaki első akar lenni, legyen mindenek között utolsó és mindeneknek szolgája.*

36. *S előfognván egy gyermeket, közéjük állitá azt, és ölébe vévén azt monda nékik:*

37. *Aki az ilyen gyermekek közül egyet befogad az én nevemben, engem fogad be; s aki engem befogad, nem engem fogad be, hanem azt, aki engem elbocsátott.*

Meglepő sorok. Jézus tanítványai, e meghatóan szent és lelkes emberek nem tudták legyőzni azt az emberi gyöngeségüket, hogy vetélkedjenek. Miután többen voltak, tehát versenyre keltek, és tudni akarták, hogy közülük ki az első. Jézus midőn megérkezik, megkér-

dezi tőlük; bár úgy látszik ők maguk nem mertek előhozakodni a bennük felhorgadt kérdéssel: ki az első? És most egy csodálatos megoldás következik. Jézus odaállít egy gyermeket és azt állítja a tanítványok elé.

Első pillanatra mindenki azt mondhatja, hogy ez véletlen; talán szerkezeti összetorlódása a később leírt szövegnek, talán valami értelmetlenség, amelyen jó keresztülesni, de nem jó magyarázni. Nem vagyok ezen a nézetben. Meggyőződésem az, — és az mindjobban erősödik — hogy ha valaki nem érti meg a bibliának valamely szavát, akkor rendesen öbenne van a hiba és nem a bibliában. Valami értelem van ott, csak mögé kell bújni, hogy megfigyeljük. Midőn minap, valaki azzal az ellenvetéssel szállt perbe velem, hiszem-e azt, amit az ótestamentum jelent, hogy Matuzsálem 969 évig élt és Sárának 90 éves korában volt gyermeke. Erre azt feleltem, hiszem, de senki sem mondta azt, hogy az évet akkor a mostani csillagvizsgálók szerint mérték, még kevésbé tudom elképzelni, hogy akkor ott, a távol keleten már tisztában lettek volna avval, hogy a föld a nap körül forog, ennél fogva napévekről nem is lehet szó. Nagyon jól tudom, hogy az arabok által lakott tartományokban ma is a hold az, ami után igazodnak és nem a nap és ha meggondolom, hogy még ma is találnak Afrika belsejében olyan néptörzseket, amelyek nem tudnak kettőnél tovább számolni, akkor arra az eredményre kell jutnom, hogy a bibliai feljegyzés ezen ősi korában nem napévek, hanem holdévek, még pedig igen primitív holdévek szerint igyekezett a világűrbe belébámuló emberiség a kort megállapítani. Ezen az alapon egy hold szerint és nem egy napforduló szerint szá-

mítva, Matuzsálem körülbelül 80 éves volt. Ha pedig fölteszem, hogy Sára korában már hat holdhónapot mérhettek egy esztendőnek, akkor már negyven éves korában szült, ami keleten, ahol az asszonyok korán öregednek, nagy csoda. Ha tehát ilyen messzi feljegyzésekben nincs véletlenség, akkor annál kevésbé valószínű, hogy amikor Jézus beszédét felírják, itt valami értelmetlen torlódással álljunk szemben. De a helyzetet egészen megvilágítja, ha azt látjuk, hogy Jézus minden beszédét „bocsássátok hozzám a kisdedeket!” felkiáltással végzi vagy kezdi el. Ennélfogva a gyermekekre való utalás alapdogmája a keresztény vallásnak, melyet Jézus alapít isteni küldetésben. Ha ez így van, akkor ő a tanítványok versengését is a gyermek által dönti el. A gyermekekre kell gondolnunk, mikor azt kérdezzük, hogy ki az első és ki az utolsó?

Jézus versengő tanítványait ma a keresztény egyház versengő felekezetei képviselik. Hozzáteszem, amiből sohasem csináltam titkot, hogy én a zsidó vallást a kereszténység egyik szektájának tartom éppen olyanformán, mint a praerafaelista festőket a reneszánsz megelőzőinek. Szerves összefüggésben van a mi vallásunkkal, amit bizonyít az, hogy bibliámnak 1068 lapja van és ebből 798 közös, tehát a szövegnek több mint kétharmada elváihatatlanul össze van forrva.

Tehát azt képzelem, hogy a keresztény vallások egymással versengve ott állnak Jézus előtt, amint álltak akkor az apostolok és azt kérdik, hogy ki közülök az első és ki utolsó. Jézus válasza nem lehet más ma sem, mert hiszen mindig örökkévaló a válasz, amit ad, mint volt ezelőtt ezerkilencszáz esztendővel. A válasz az, hogy

legelső az, aki utolsó akar maradni, mert mindenkit szolgál, és aki legjobban megérti a gyermek szimbólumát. Ebből világosan látható, hogy képtelenség elképzelni, hogy egyik felekezet a másikkal szemben valamely térítési hadjáratot indítson, ami már matematikailag is lehetetlen következményekre vezet, mert nem tudom, hogy gondolja el valaki azt, hogy 350 millió katolikus 200 millió protestánst fog megtéríteni, vagy megfordítva. Ezek a térítések annak a korszaknak utómaradványai az emberi agyvelőben, amikor a „cuius regio, eius religio” alapján az ország fejedelme vagy a földesúr az országot vagy a falut egyik templomból a másikba kormányozhatta. Mióta ez megszűnt, a vallásfelekezetek versenyének csak az a történelmi célja lehet, hogy mennél inkább megértvén Jézusnak a szeretetben való alázatosságát, egymást a Jézus gyermekének felfedezésére sarkalják. Miután a gyermek a kiindulópontja ama végtelen szeretetnek, amely Jézus isteni hivatásából kifolyólag végigcsordul a földön, annál többet fog egy vallásfelekezet abból meríteni, mennél inkább igyekszik a saját híveit az ártatlan gyermekség állapotára rávezetni és nem a többiekkel harcolni. Jézusnak ez a gondolata lélektanilag is teljesen érthető, mert hiszen oly kevés evangelizáló erő van a világon és oly kevés megértője a Jézus által odaállított gyermeknek, hogy amelyik felekezet a többiek elhalászására indul, kénytelen elhanyagolni azt, ami a legfontosabb volna: saját híveinek Jézus szeretetéhez való odavezetését.

Krisztus, a megváltó

Egy vitázó angol könyvet olvastam, amely egészen fölkavart. A Jézus-kérdéssel foglalkozik és elérte azt a célját, hogy bár szerzőjének nevét hamar kiveritem fejemből, nem bírtam megszabadulni attól a retentő tehertől, amelyet lelkemben hagyott. Szembeállította vallásos hitemet tudományos meggyőződéssel. Nem aként tette, mintha Jézus nagyságát kétségbevonta volna. Elismerte azt a legteljesebben, nem állott be azok közé, akik eddig minden században akadtak (csak a nagy Comte Ágost francia bölcselőre kell utalnom), akik egyenesen kétségbevonták Jézus létezését. Az ilyen kísérletek mögött mindig az az öntudatlan megmozdulás volt, hogy az ember nem akarja elhinni, hogy ezen a földön valami nagyság is megjelenhet. Jézus pedig olyan óriás, hogy a kicsinyek előtt valószínűtlennek tűnik fel. Az én könyvem elfogadta Jézust fejtegetései alapjául, de kétségbevonta megváltó voltát. Okoskodását *Darvinnak* „A fajok eredete” című munkájából vett álláspontjába kapcsolta bele. *Darwin* t. i. azt mondja, hogy az elmélet, amely szerint egyes bogárfajok azért teremtődtek, hogy velük táplálhatók legyenek a madarak, azon a szörnyű gondolaton alapszik, hogy a te-

remtő csak azért dobott ki a világba érző lényeket, hogy őket más érző lényekért feláldozza. Az én angol könyvem most már azon vitázik, hogy ha ez igaz, akkor hogyan képzeljük el, hogy ugyanaz a Teremtő, akiről Darwin ezt a szándékot elhárítja, Krisztust, a legmagasztosabb lényt, akit a földre küld, feláldozza más lényeknek, az embereknek lelki táplálására s ezáltal „megváltja” őket.

Miután a darvinizmus híve vagyok a tudományban és Herbert Spencer bölcseletében nőttem fel, (hiszen talán egyetlen magyar tanítványa vagyok, kit személyes ismeretség kötött a mesterhez), ez a szörnyű logikai sarokbaszorítás éjjeleken át és hónapok múlva is mindig előtört öntudatom legmélyebb rétegeiből. Föltéve tehát mindent — mondtam magamban —, Jézus nagyságát, nem-emberi származását, tanának világréndítő jelentőségét, elképzelhető-e, hogy a megváltás gondolata egy álképzet, amit századok hurcoltak magukkal és amit végül is a tudománynak el kell fűjnia? Mondhatatlan belső megrázkódásokon mentem keresztül, míg végre a kérdés nyitját megtaláltam és világnézetem ismét megnyugodhatott.

A megnyugvást, mint mindig, a Biblia juttatta kezembe Jézus minden nyilatkozatánál meg kell figyel-nünk azt, hogy ő mindig archaizál, vagyis az ótesta-mentum zsidó kifejezéseihez alkalmazkodik, mert tudta, hogy ha ezt nem teszi, az akkori nép föl sem jegyezheti az ő vallásának megnyilvánulásait, miután a zsidóság egész elméje az ótestamentumra és nem valamely más műveltségre volt berendezkedve. Az ótestamentumban a megváltás igen sokszor előfordul. A Biblia legrégeb-

könyvében világos, hogy először gazdasági megváltásról, még pedigrén az eladósodottnak zálogból való kiváltásáról van szó. Ez a gazdasági kifejezés alakul át azután lassan-lassan történelmi fogalomká. Ideérünk akkor, mikor Mózes IV. könyvében azt olvassuk, hogy a levíták tisztét, t. i. azt, hogy ők a papok nemzetsége, úgy fogta fel a zsidóság, hogy általuk fizette le Izrael elsőszülött fiainak váltságárát. Ez a történelmi fogalom bővül ki azután, amikor az ószövetségben, az egész Izrael népének a pogányok hatalmából és a szegénységből való kiváltásáról van szó.

Ezt a hagyományt veszi át Jézus, mikor a „megváltásról” szól. Szól pedig kétszer, majdnem ugyanazokkal a szavakkal. Máté evangéliuma XXV. részének 28. versében ezt mondja Ő: *„Valamint az embernek fia nem azért jött, hogy néki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon és adja az ő életét váltságul sokakért.”* Ugyanazt megismétli Márk, mikor a X. rész 45. versében így idézi Jézus szavait: *„Mert az embernek fia sem azért jött, hogy néki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon és adja az ő életét váltságul sokakért”* Hogy mit várhatott az emberiség e váltságtól, azt a gyöngédlelkű Péter apostol első levelének I. rész 18—19. verseiben olvassuk eképpen: *„Tudván, hogy nem veszendő holmin, ezüstön vagy aranyon váltattatok meg a ti atyáitoktól örökölt hiábavaló életetekből, hanem drága véren, mint hibátlan és szeplőtlen bárányn, a Krisztusén.”*

A váltság, amit Jézus hoz, amit mind a négy evangélista és az összes apostoli levelek bizonyítanak, az, hogy ő magára veszi az emberiség szenvedéseit. Nem ingyen tehát, hanem valamiért, még pedig nem veszendő

holmiért, aranyért vagy ezüstért magára veszi szenvedésüket és azok adják érte ... mit? A saját szenvedésüket. A megváltás Jézusnál abban áll, hogy azok a sokak, (nem mindenek!) akik általa megváltatnak, egyesítik szenvedésüket az ő szenvedéseivel. Az az óriási lélektani zsenialitás nyilvánul meg tehát a megváltás fogalmában, hogy a szenvedés annál kevesebbé lesz, mennél több szenvedés gyűl össze és e szenvedések központja Jézus.

Krisztus megváltó azért, mert ő az egyetlen, aki az emberi szenvedést, mellyel mind tele vagyunk, szentséggé emelte.

A Szentháromság

I.

Állottam Beethoven lelkének mélységei felett: ő a legnagyobb szív, ki Jézus után a földön járt. Nemcsak lángelme, hanem lángszív is, ezért mind benne van, amit emberi szó sohasem tud kifejezni. Nemcsak az öntudatot, hanem az öntudat alatti mélységeket zendíti meg, azért van annyi, titok zárjához csodakulcsa.

Odaléptem tehát nagy Beethoven lelkéhez, hozzá folyamodtam, mikor a magamé vergődve hagyott cserben. Fejtse meg azt, amit én nem tudok. Mondja el ő, akiben óriásilag nagyítva van minden emberi érzélem, hogy hol van e rejtelmek igazsága? A kereszténység több mint hétszázmillió lelket számlál és kivéve az unitáriusok kis csoportját, mind azt hiszi, hogy az egy Élő Isten — szentháromság alakjában jelenik meg az embernek. Oly haladott, sőt anyagelvű népek, mint az angolszász faj, egyik Trinity church-öt, Szentháromság-templomot építik a másik után, holott az agyuk bizonyosan tudja, hogy egy az nem három és három az nem egy. A rejtély még avval nő, hogy a földgömb keleti részének nagy religiója, a brahma-, buddha vallás maga majd hatszáz millió hívével a Tritmurtit, tehát az

egy Isten három alakját hirdeti Brahma, Visnu és Siva formájában. Ennyi — száz millió ember mind tévedne azért, mert az én agyam nem érti meg? Itt van a rejteley, amelyet eszem kutatva bontogat, mert három az nem egy és egy az nem három. Megyek tehát Beethovenhez, aki egész lelkemet megszólaltatja, nemcsak az agyat. Ott kell lenni valami megoldásnak, amit ő ki tud mondani. De mi, a dadogók, a sejtők, a tökéletlenek még nem jutottunk el odáig, ahová Beethoven elért, hiszen ő már majdnem Jézus szívénel volt. Mi tehát a megoldás? kérdem én, ha nem akarom elhinni azt, hogy eszem többet ér, mint ama sok százmillióé, ki három Istent mond, mikor egyet hisz.

Hogy csakugyan a zenében megnyilvánuló ember magyarázhatja azt csak meg, annak igen köznapi jele is van. A magyar mindig azt mondja, hogy „háromszor iszik”, „három a tánc” és háromszor éljenez. A magyar ösösztön nem háromféle táncot mond, nem három különféle bort iszik és nem háromféle vívátot kíván, hanem ugyanazt mondja el háromszor, mert ha nem volna három, akkor nem volna egy sem.

Most jön Beethoven: az abszolút zengés. Benne, nagy lelkének kiáradásában vannak mindazok a zsolozsmák, amelyeket az emberiség még nem tudott szóba önteni, csak felmagasztosulva tud elsírni az ő danája szerint. Mindjárt feltűnik az, hogy Beethoven, mikor szavakkal el nem mondható érzéseket visz át a hanghullámokra, a hármasszámhoz ragaszkodik, azt mondhatnám, ismétléseknél ez az ő alapszáma. A zenének pedig ismételnie kell, mivel másképp nem tudja a figyelmet megrögzíteni. (Egy képre többször ránézhetek és elmém-

ben marad, mert a festő térben dolgozott, de a zenének ismételnie kell a témáját, hogy enyém legyen, mert az ő eszköze az idő.)

Beethoven éppen az ismétlésekre fekteti a súlyt, ami onnan látszik, hogy már első quartettjében megváltoztatja Mozartnak és Haydnnek azt a rendszerét, hogy a tételt kottáról-kottára újra eljátszatja: ő mindig variál. A durt mollba dobja, szaggatja a ritmust, vagy a tragikus hangot humorba oldja fel. Az ismétlésnek így válik mesterévé és ez az ismétlés legtöbbször vagy hármas számon, vagy hármas szám sorozatán alapszik. Van 18, 42 és mint külön tudjuk, híres 33 variációja.

Itt azonban nem áll meg. Egyik leghatalmasabb alkotásában, az V. szimfóniában (Sors-szimfónia) egész lelkével küzködik a ránehezülő sors ellen. Hatalmas ütésekkel háromszor dörömböl ellene a sors, és ő szörnyű vergődéssel vívódik vele. A hármas szám itt beethoveni következetességgel már az egész kolosszális alkotásának gerincévé válik.

E példát ismételhethetném, de csak a legfontosabbnál maradok. Úgy hiszem, minden zeneértő igazat fog adni abban, amit Helm „Beethovens Streichquartette” című művében megállapít, hogy a 131. cisz moll opus nemcsak tökéletes, hanem vallásos is; semmi kétség ez iránt, hiszen Beethoven maga írta, hogy az allegro andante tételben kitérte a lelkét az Élő Isten előtt. Ebben már minden a hármasságra van alapítva. így rezeg át óriási érzése, mert másképp megszólalni nem tud. Hatszor ismétli (tehát kettőzve háromszor) a főmotívumot és mikor azt az első hegedű veszi át, az újra hat trillával fejezi ki felséges szárnyalását. Végül maga írja le resz-

kető kezekkel a megnyilatkozás titkát, amit érez, *Ritmo di tre battute*, a háromszoros ritmus az ő lelkének lesz lelke.

Az emberiség legnagyobb zengő szíve tehát azt mondja nekünk: ha az embert oly élő igazság szállja meg, mely áthatja egész valóját, de nagyobb, semmint agya ki tudná fejezni, több mint amiről emberi szó meg tud emlékezni, hatalmasabb, mint amitől meg tud szabadulni: ezt az élő igazságot az embernek szervezeténél fogva hármasság ritmusossága érzi. Ha nem volna ember, másképp érezné; mert ember, a fölötte álló egységet, mélységében mindig háromnak fogja utánaérezni. Az Isten érzésének emberi lekottázása mindaddig, míg az emberi test az marad, ami, a Szentháromság fog lenni. Ez millióknak öntudatlan vallomása és Beethoven halhatatlan hagyatéka.

Ez a Szentháromság tanának beethoveni magyarázata.

II.

Beethoven, a legnagyobb zengő lélek, az őt megszálló emberfeletti igazságot, földöntúli egységet hármasság ritmusban látja. Ebben, hiszem, megtaláltuk a Szentháromság tanának lelki magyarázatát. Bizonyosság, ha kell még, azt Dante ad, a legnagyobb költő, ki a misztikum fejedelme. Zengő szóval ugyanarra az eredményre jut, mint a szóló zenének óriása. Mikor Dante megjár poklot, purgatóriumot és paradicsomot, a *Divina Commedia* Paradisójának XXXIII-ik énekében az Isten felé röpköd. Természetesen nem éri el, de úgy érzi, hogy az áthatja egész valóját és a XXXIII. ének 115. sorai így szólnak:

Nella profonda e chiara sussintenza
 Dell'Alto Lume parvemi tre giri
 Di tre colori e duna continenza
 E lun dall'Altro come Iri da Iri
 Parea riflesso e il terzo parea toca
 Che quindi e quindi egualmento si spiri.

Szász Károly ezt így fordítja:

Az égi fény mély és tiszta állományán
 Három keréknak egy nagyságarányban
 De három színben a forgását látám.
 Egyik a másban, mint a szivárványban
 Lángol a kettejük fuvallatában.

Dante nagy igazsága ez: mikor az Élő Istenhez ér,
 három szivárványt vet szeme: a hármás ritmusban tükröződik az egy Isten neki. S mikor itt van, meg kell vallania, hogy tovább nem tud jutni, így folytatja:

De lelkem szárnya addig nem repüle . . .
 — Midőn villámcsapás nyitá szemem.
 S lecsillapult lelkem hő vágya tőle,-
 Elérni azt nem bírtam képzetemmel!
 De mint kerék, egyenlőn forgatott.
 Ragadta vágyamat a szeretet.
 Mely mozgat napot s minden csillagot!

Az örök szeretet, mely Beethoven halhatatlan zenéjéből és Dante fölséges soraiból kiszól, emberi test szerint háromnak mutatja az egy Isten képét. Ezt tanítja

a legnagyobb zenész, a legnagyobb költő és mindkettőjüknek a szeretet, mely a világot kormányozza.

És most eldönthetjük a teológiai vitát is. Egyetlen földöntúli alak járt a földön, ki Istent nem látta Szentháromság alakban; érezte őt, ám a Szentháromságról, mint a maga hitéről nem beszélt: ez *Jézus*.

Jézus mikor nem az embereknek szól, hanem a maga lelkét tárja ki, akkor abban nincs hármasság, hanem vagy csak Atya van, vagy ő és az Atya és a kettő egy. Miért van ez? Miért tudta Jézus a világot összetartó földöntúli hatalmat, annak szeretetét megérteni úgy, hogy nem volt szüksége néki a Ritmo di tre battuta, mint Beethovennek, nem kellett neki e hármas karika, mint Dante szivárványában, sem az egyhárom és három-egy Szentháromság tana, mint nekünk, tökéletlen embereknek? A magyarázat egészen világos és eldönti a csatát. *Jézusnak minderre nem volt szüksége, mert benne Isten lakott.*

Jézus, Istennek fia

Azt akarjátok tudni, hogy ember volt-e vagy Isten? Miért kérdezték? Aki erre felelni akar, annak három dolgot kellene tudnia. Először azt, hogy mi az ember, másodsor mi az Isten, és harmadszor képesnek kell lennie arra, hogy a kettőt összehasonlítsa.

Tudjátok ti azt, hogy mi az ember? Nagy magányomban én megpróbáltam felboncolni a büszke Ént. Először testi állapotát vizsgálja végig és megtalálja, hogy minden tagja valamely ősenek származéka. A szemhéjától kezdve a nézésig, a lába formájától kezdve a könyökmozgásig az ősök vannak mibennünk és nem az Én.

Most bontsa széjjel lelki tulajdonságait. Pontosan ráakad arra, hogy mit kitől örökölt s képzelje el, hogy a többit olyanoktól örökölte, akik már eltűntek az idő ködében. Hol van megint az Én, a gőgös Én?

És tegyen egy harmadik lépést, vizsgálja meg magát, akkor, amikor nagy elhatározásokban elemi erővel tör ki akarata. Nem fog reáismerni, mert annyi Én van benne, hogy egy Én nem lehet. Azt, hogy az Ember ki, soha megtudni nem fogjuk s akkor kételkedni merünk abban, hogy járt közöttünk egy Isten?

Jézus szavait, Evangéliumát nagy bölcseségének, többnek, egy nagy költő szívéen átszűrt igazságnak tartottam, de tovább nem jutottam, mert az elme többre nem is képes. Az, amit olvasunk belőle és hallunk, Jézus szövege, a textus. Mögötte van egy nagy melódia. Míg a melódiát meg nem értjük, jobban mondva amíg az át nem rezeg rajtunk, addig az istenember problémát nem tudjuk kihámozni. De ezzel igen.

Nem véletlenség, ami velem történt, mert ebben bizonyára más töprengő lélek is követett, (hiszen ingyen nem adnak semmit sem az embernek, — gondolatot sem!), hogy nagy zenészek által tudtam csak Jézus melódiáját megérteni és akkor éreztem, hogy ott a melódia a száraznak látszó szöveg mögött és az jóval több, mint emberi bölcsesség. Beethoven óriási lelke, amely felséges küzdelmével mindig az élet és halál határán áll és úgy képzei, hogy szemben áll istenével, segített ahhoz, hogy a nagy titkot megfejtsem. Beethoven majd összes alkotásainak alapszerkezete azon nyugszik, amit így nevezett el: Ritmo di tre battute háromszoros ritmus, ez az emberi lélek legnagyobb rezgése akkor, mikor olyan állandó igazság sugara eri, amit az emberi ész már gyöngye felismerni. Az igazság erősebb lévén, az emberi lélek antennái hármas hullámrezgésre vannak beállítva mindannyiszor, amikor az öröklét nagy problémáihoz ér. Ezért van, hogy mind a két nagy vallás, a Buddháé és Jézusé, szentháromság alakjában érzi az egyéniséget.

Most itt van az óriási szakadék az ember és az istenember, Jézus között. Jézus világosan megmondja, hogy az ember az, aki ezt a hármas ritmust érzi, mert más lélekből született. Nem tudom, a teológusoknak

miért nem tűnt fel az, hogy Jézus elrendelte a keresztelést Máté evangéliumának 28. része 9. verse szerint a következő szavakkal: „Elmenvén azért tegyetek tanítványokká minden népeket megkeresztelvén őket az Atyának, a fiúnak és szentléleknek nevében.” Ezzel szemben ő sohasem keresztel. Tehát világosan csak az emberi szervezetre vonatkozik a szentháromság tana, mint hármas ritmus, nem öreá. Ezt egészen félreérthetetlenül kifejti abban a nagy okoskodásban, amelyet legnagyobb rajongójának, János evangélistának evangéliumában találunk. Itt már a X. rész 30. versében halljuk ezt: „*Én és az Atya egy vagyunk*” Az evangélium XIV. részében világosan elmondja, ő milyen viszonyban van az Atyával és csak az Atyával. Itt tudniillik ezt olvassuk:

12. vers: Én az atyámhoz megyek.

13. vers: És akármit kértek majd az én nevemben, megcselekszem azt, hogy dicsértessék az Atya a fiúban.

16. vers: És én kérem az Atyát és más vigasztalót ad néktek, hogy veletek maradjon mindörökké.

17. vers: Az igazságnak ama Lelkét, akit a világ be nem fogadhat, mert nem látja őt és nem ismeri \őt. De ti ismeritek őt, mert nálatok lakik és bennetek marad.

Jézus a tökéletes igazságnál van s nem emberileg érzi, ellenben tudja azt, hogy az ember a Ritmo di tre battuto alapján az ő igazságát háromnak fogja felfogni. Világosabban még nem voltak határvonalat az isteni gondolat egysége és emberben való hármas visszatükrözése között.

A bibliának ezek a szavai a pszichológia és rádió mai világában mély értelmet nyertek. Ezerkilencszáz évnek kellett elmúlnia, hogy a tudomány az ő nagy analízise útján eljusson oda, ahová Jézus már megérkezett, megkülönböztetve az igazság felfogását aszerint, hogy azt magában az Istenben találjuk-e, vagy pedig az emberi lélekben annak visszatükrözését.

Szerény nézetem szerint a teológusok figyelmének ide kellene fordulnia. Ez nemcsak a szentháromság tanának kézzelfogható magyarázata, hanem egészen világos megfejtése Jézus istenvoltának. Utána nálam semmi kétség sem maradt, hanem maradt annál sokkal több. Mihelyt rájöttem az igazságra, teljes erővel éreztem meg, hogy bejutok abba az óriási melódiába, amelyet Jézus szerető szíve a világnak ad.

Ha Herbert Spencer, a nagy filozófus, mikor óriási munkáját befejezte, az egész világ alkotását egy szimfóniának nevezhette, amelyből az angol bölcsész megállapítása szerint mi csak töredéket hallunk, de aki alkotó, az egész művet ismeri: úgy a biblián át Jézus egész szimfóniát ad s boldog az, aki mennél többet tud belőle a szíve által felfogni.

Jézus és a gyehenna

Jézus a gyehennáról a Máté evangélista írása szerinti evangélium V. részének 22. versében szól először, mondván:

„Én pedig azt mondom néktek, hogy mindaz, aki haragszik az ő atyafiára ok nélkül, méltó az ítéletre; aki pedig azt mondja az ő atyafiának: ráka, méltó a főtörvényszékre, aki pechig azt mondja: bolond, méltó a gyehenna tűzére.”

A gyehennát ugyanebben az értelemben a Biblia e részének 29. és 30. versében is említi a következőképpen:

„Ha pedig a te jobb szemed megbotránoztat téged, vágd ki azt és vedd el magadtól, mert jobb néked, hogy egy vesszen el a te tagjaid közül, semhogy egész tested a gyehennára vettessék. És ha a te jobb kezed botránoztat meg téged, vágd le és vedd el magadtól, mert jobb néked, hogy egy vesszen el a te tagjaid közül, semhogy egész tested a gyehennára vettessék.”

Ugyanílyen értelemben olvassuk azután Jézus szavait nemcsak Máténál, hanem Márknál (IX. 43., 45., 47.), Lukács evangélistánál (XII. r. 5. vers) és Jakab apostol egyetlen levelében.

Az összes keresztény felekezetek teológiai Jézusnak

e szavaiban a pokolra, a túlvilág égő tüzére való utalást látnak.

Nézzük csak meg Jézus szavait közelebbről. Először is vigyáznunk kell arra, hogy minden teológia a világon teleológiává, vagyis céltanná változik, ami azt teszi, hogy igyekszik minden mondásba és ténybe valamely előre kitűzött célt belevinni. Ennélfogva oly hasonlatokat, sőt leírásokat, amelyek a laikus ember szemében a természettel, a történettel vagy emberi cselekedettel függnék össze, úgy magyaráz, mintha ott az egyházzal volna szó. A legjellemzőbb erre az, hogy azt a fölséges dionizoszi költeményt, a forró szerelemnek azt a hatalmas feltörését, amelyet a Biblia az Énekek Énekében tartalmaz, a zsidó teológusok úgy magyarázták, hogy a jeruzsálemi egyházra, a középkor skolasztikusai pedig úgy, hogy Krisztus anyaszentegyházára vonatkozik, holott minden modern ember előtt kétségtelen, hogy mindezekhez a szerelmi líra e megnyilvánulásának semmi köze sem volt. Szabad tehát elindulni azon az úton, hogy ha csak lehetséges, akkor Jézus szavainak is valami nem teológiai értelmet kell tulajdonítanunk.

Most már aki Jézus beszédeit elolvassa, látja, hogy ő minden alkalmat megragad, hogy archaizáljon. Ezalatt azt értem, hogy miután a zsidóknak beszél, mindig igyekszik a zsidó történet, a zsidó topográfia vagy a zsidó szent könyvek valamely megállapításába, utalásába belekapcsolni szavait. Minden valószínűség mellett szól, hogy a „gyehenna” szó említése is így történt. És csakugyan, a gyehenna, vagy Gé-Hinnom, vagyis Hinnom völgye már József könyvében megvan, a XV. r. 8. versében, ahol is ezt olvassuk:

„Azután felmegy a határ a Hinnom fiának völgyén, Jebuzeusnak, azaz Jeruzsálemnek déli oldala felé, felmegy továbbá e határ a hegynek tetejére, amely átellenben van a Hinnom völgyével napnyugat felé, amely északra van a Refaim völgynek szélén”

Tehát egy valóságos völgyről van szó, még pedig arról a völgyről, amelyről a Királyok II. és a Krónikák II. könyve megemlíti, hogy Akház és Manassze idejében a Molochimadás színhelye volt, ott égették el a bálványoknak az embereket. Ez ellen harcolt éppen a zsidóság s ezért a nagy próféták megátkozták e völgyet. Ezt Jeremiásban olvashatjuk leghatározottabban, ki könyvének XIX. részében az Úr nevében ezeket mondja:

*„Menj el a Ben Hinnom völgyébe, amely a faze-
kasok kapujának bejáratánál van és kiáltsd ott azokat a
szavakat, amelyeket én szólok néked és azt mondjad:
Halljátok meg az Úr szavát, Juda királyai és Jeruzsálem
lakosai, ezt mondja a Seregek Ura, Izrael Istene: íme,
én veszedelmet hozok e helyre, hogy aki csak hallja,
megcsendül bele a füle. Azért, mert elhagytak engem s
idegenné tették e helyet és idegen isteneknek áldoztak
benne, akiket sem ők nem ismertek, sem atyáik, sem
Juda királyai és eltöltötték e helyet ártatlan vérrrel. És
magaslatokat építenek a Baalnak, hogy megégessék fiaikat,
tűzben égő áldozatul a Baalnak, amit én nem parancsoltam,
sem nem rendeltem és amire nem is gondoltam. Azért íme,
eljönnek a napok, azt mondja az Úr, és e hely nem neveztetik
többé Tofetnek, sem Ben Hinnom völgyének, hanem öldöklés
völgyének, és eszét veszttem e helyen Judának és Jeruzsálemnek
és fegyverrel ejtem el őket ellenségeik előtt és az életökre török-*

nek kezével; holttesteket pedig az ég madarainak és a mezei vadaknak adóm eledelül.”

Jézus tehát kétségtelenül erre a völgyre gondolt, egy valósággal meglevő völgyre, ahol pokoli tüzek égtek, amelyekben embereket áldoztak ott a Molochnak. Ha valaki azt mondja erre, hogy nem valószínű, hogy Jézus ilyen régebbi prófétai kor eseményeire hivatkozott volna, akkor fel kell tennünk azt is, hogy minden keleti város szélén volt egy tér, ahol elégették a kidőlt állatokat, miután akkor motorközlekedés nem volt és semmi fertőtlenítőszerrel, mint a modern kor, nem rendelkeztek. A városok kapui, tehát Jeruzsálem kapuja előtt is égő ilyen tereknek a benyomása és a történelmi hagyomány világít át tehát Jézus szaván, midőn gyehennáról, a földön égő bűnös tűzről beszél.

De menjünk tovább. A másik, amit nem szabad elfelejteni az, hogy Jézus mindig hasonlatokban beszél. Az evangélista meg is kérdezi és ő azt feleli, igen, hasonlatban fog beszélni. Ez nem tűnik fel mindig azért, mert hasonlatai oly tökéletesek, hogy egészen átlátszóknak tűnnek fel. Mintha kristályvíz volnának, holott ha belenyúl az ember, végtelen mélységekre talál. Jézus tehát Zsidóország valóságos völgyében égő valóságos tűzről vett hasonlatában viszi át a tűz fogalmát a lelkekre, amikor a lelkek megtisztulását, bűneiknek hánytorgatását a tűzben való elégéshez hasonlítja.

Amint a gyehenna nem túlvilági hely nála, hanem valóságos égő terület, azonképpen a lélekben benne egy valóságos föllobbanásnak, a lelkiismereti kínlódásnak a forró katlana jelenik meg. Ezek szerint Jézus a gyehennát nem valami földönkívüli völgyre, még kevésbé az

ember lelkén kívüli területre, hanem arra a világra vonatkoztatja, amelyet ő meg akar tisztítani: az emberek lelkevilágára.

E hosszú magyarázattal céлом van. Nemcsak az, hogy a hasonlatot legjobb meggyőződéseim és tudásom szerint megvilágítsam és Jézus igazi szavai szerint igyekezzem azt megértetni, hanem az is, hogy rámutassak arra, hogy a pokolnak a folytonos emlegetése nem jelentheti a kereszténység lényegét.

A túlvilági élet minden eddig ismert vallásnak a rekvizituma, hogy úgy mondjam, az az építőállvány, amelyen a vallásalapítók a legvadabb népektől kezdve egész Jézus vallásáig a tökéletlen, gyatra embereket igyekeznek a világ legmagasabb igazságai felé terelni és szentebb szférába fölemelni. Éppen mert minden vallásban benne van e rekvizitum, a kereszténység sem nélkülözheti, — de nem is lehet a kereszténység lényege. Fia ez volna a kereszténység lényege, akkor Jézusnak nem kellett volna a földön megszületnie, mert ezt már más vallások is hirdették. A kereszténység nem nyer azáltal, ha folyton az építőszerkezetre, erre az állványra irányítják figyelmét, tehát a túlvilági pokolra, ami egyúttal alkalmas arra is, hogy az emberekben a Jézus által hirdetett önzetlen önfeláldozás helyett a saját egyéniségük megtartásának önző gondolatát ébressze fel. A történelmet vizsgálva a Bibliával kezünkben arra az eredményre kell jutnunk, hogy Jézus vallása azért isteni eredetű, mert lényege nem elégszik meg az előbbi vallások rekvizitumaival, az építőállvánnyal, hanem megtelik a világ lelkével, az isteni szeretet végtelenségével.

Jézus és az élet

A Könyvek Könyvében íme ezt olvasom: „*Jézus pedig monda nékik: avagy böjtölhet-e a vőlegény násznépe, amíg velök van a vőlegény? Ameddig a vőlegény velök van, nem böjtölhetnek.*” Így írta ezt Márk evangélista, ránkhagyott evangélioma 19. versében.

Most, hogy elolvasom az írást, behunyom szemem és elmerengek a szent üzeneten. Óriási hegyeket látok magam előtt, mintha valamely alpesi vidékre érkeztem volna. A hegyek messziről tekintve s innét alulról fantasztikus alakot öltenek. Ebben nincs semmi rendkívüli látomány, hiszen minden hegyvidéken neveket is keresnek a hegy ormoknak s a nép hol óriásnak, hol fekvő asszonynak, hol királynak, hol trónnak látja őket. Az én szememben a Biblia versei a föld hátán termett ily óriási hegy alakulatok, amelyeknek mi, emberek, a magunk képére és hasonlatosságára adunk neveket. Minden korszak a maga szemüvegén látja az Írást s ezért Jézus szavait, melyek olyan óriásiak, hogy emberileg átfogni őket nem tudjuk, mindig a láthatár legszélső peremén érezzük s mert nevet kell adni nekik, mi is ily költött elnevezéseket ruházunk rájuk. Valamint a hegy csak megteremtett óriás, de a „király”, „asszony”, „Vénusz”

figuránkat mi saját elménk szerint képzeljük el benne, azonképpen Jézus örökké élő szavai ilyen váratlanul elének toppant s ezért az emberiséget meglepő gigászok, amelyeknek külső körvonalait látja minden korszak s a maga elméje és a maga hite szerint ad neki neveket. Ha ezt az igazságot valónak látom — és úgy hiszem, az egyháztörténet velem szavaz —, akkor nem szabad elfelednünk azt, hogy az a korszak, mely Jézus szavait először magyarázta és tanításul miránk hagyta, a világtörténelem kialakulásának az a korszaka volt, mikor a kereszténység, aszkéta barátai, vértanúi és kolostori műveltsége által, lassan kezébe vette az emberi lelkek vezetését. A római birodalom bukásától kezdve nőtt meg a kereszténységnek ez az államalkotó és éppen ezért társadalmat igazgató befolyása, tehát Jézus szavainak magyarázására, az ő üzenet-igéinek megértésére is ez az aszkétakorszak vállalkozott először. Ennek a kornak emberei voltak azok, kik elámulva az írás halhatatlanul hatalmas és minden emberi formát felülmúló evangéliumi mondásain, a maguk nevét, a maguk korszakát s a maguk elméjét vetítették rá a Biblia magyarázatára. És mert ez így volt, mert aszkétakorszakok bibliamagyarázata szállott ránk, ezért van az, hogy mi a kereszténységet a világtól elvonultnak, valamely bőjtőlő szektának képzeljük. Maga Taine Hyppolite, a nagy francia irodalomtörténész, midőn a görög világ műveltségét szembeállítja avval, amit a kereszténység adott, vagyis amit ő a kereszténységben észrevett, azt a hasonlatot használja, hogy az emberré lett hús-vér görög istenek helyett a sovány, aszkéta Krisztus vetülete az, ami a kereszténységet az ókor világnézetétől megkülön-

bözteti. Ennek a — kimondhatom — vetítésnek, ennek a középkor hajnalán meginduló bibliamagyarázatnak következménye az, hogy mi azokat a „hegyóriásokat, amelyek az új evangéliumban élénk kerülnek, mi még mindig aszkéta nyelven nevezzük és a világtól elvonulás, a testi koplalás, a gyönyörtől való elfordulás gondolatát keressük a kereszténységben.

Ám ma azt kell mondanunk, hogy Jézus nemcsak így értelmezhető. Nincs jogunk az ő örökkévaló tétéleit még mindig a kereszténység kezdetét jelző aszkétakornak a szemével látni s ennél fogva nem kell örökké magunkkal cipelnünk azokat a meglátásokat, amelyek abból a korból s az ő állapotaiknak maradványa gyanánt szállottak ránk. Jézus nemcsak a kolostorokban és nemcsak a világtól való elvonultságban, tehát nemcsak abban található, amit a kezdeti kereszténység egy szóval böjtnek nevezett. Azok a szavak, amelyeket itt idézünk, világosan megmondják, hogy Jézus az örömről is tudott s nem kívánja, hogy böjttőljön a vőlegény násznépe, míg vele van a vőlegény. Az örömtől való elfordulás tehát Jézus szavainak csak egyik, még pedig korhoz kötött magyarázata. Ennek a magyarázatnak van emberi értelme, de nincs örökkévalósága. A Jézus örömeiben való részvétel az ő lelki küldetésének másik megnyilvánulása és vannak korok, amelyeknek az a hivatása, hogy ezt a Jézust keressék s ennél fogva ezen öröm szerint nevezzék el azokat az óriási hegy ormokat, melyek a Bibliából, annak igaz és bensőségteljes olvasása közben élénk merednek.

Midőn most, pünkösöd hajnalán, itt ülök a Könyvek Könyve mellett, az a mély emberi érzés hat át, hogy a

mi korszakunk kell, hogy Jézus hegyeinek új szavakat adjon. Ez a szerencsétlen világ, amely a világháború szörnyű pusztításait érezte, lelkileg annyira lesóványodott, hogy már kiaszott. Ennek szintén kell vigasztalásul Krisztus, de nem az az aszkéta, bojtölő Krisztus, akinél a harcos, dúskáló és vad középkor kereste a maga üdvösségét, hanem kell az a Jézus, akinek nagy lelki örömeiben és isteni szavainak végtelen kielégültségében megnyugvást kereshetünk, az igazságot szomjúhozva és igaz örömökre vágyódva. Új pünkösöd fog bíborodni az emberiségre, ha megérti, hogy nemcsak a halált, de az életet is abban kell keresni, aki Jézus képében a földre szállott, hogy az isteni ígéket minden korszaknak a maga nyelvén, de mindig az örökkévaló Szeretet nevében hirdesse.

Jézus és a halál

Hogy a szent ünnepen itt ülök bibliával a kezemben, az a különös gondolat jár a fejemben, hogy azok a középkori barátok, kik celláikban elvonulva s az élettől elszakadva olvasták a szentírást, még most is uralkodnak a bibliaolvasókon. Abból az óriási gazdagságból, amelyet az evangéliumok s az apostolok levelei nekünk nyújtanak, csak egy-egy levélke az, ami őket érdekelte és ma is a legtöbb teológiai tanszéken ugyanezeket mondják, és ugyanezeket a leveleket ismétlik, anélkül, hogy a biblia többi, hogy úgy mondjam, elhanyagolt részeire figyelemmel lennének. A nagy kincsesházból még mindig a skolasztikának, a zárdáknak az élettől visszavonult és a halálra gondoló szerzeteseivel emeljük ki a drágaságokat és elmegyünk azok mellett a tündöklő ékszerek mellett, amelyeket az a kor, mely először magyarázta a bibliát, nem tudott megérteni. Még oly nagy fölfedezetlen részei vannak a bibliának, amelyekhez új korok kellene, hogy a teljes Jézus a maga hallatlan felségében előttünk álljon.

Ezek a gondolatok annál jobban erősödnek bennem, mert a középkori skolasztikának köszönhetjük, hogy Jézus egész életéből és tanításaiból mindig azokat

a megnyilvánulásokat emelik ki, amelyek a halállal, a pusztulással foglalkoznak, vagy arra vezetnek vissza, ellenben teljesen egyoldalúan elhanyagolják, sőt nem is veszik észre Krisztusnak azokat az ígéit és azokat a magasztos nyilatkozatait, amelyek az életről szólnak és azt szembeállítják a halállal. Már *Taine* Hyppolit, a nagy francia filozófus, figyelmeztet arra, hogy a középkor kedvét lelte a sovány keresztfeszített Jézus szemlélésében és elfeledkezett az életbe menő s életet irányító Jézusnak megfigyeléséről.

Ha így a bibliát a kezemben tartom, azt kell mondanom, hogy Jézusnak a halállal való folytonos összeköttetése elmúlt kornak az egyoldalúsága, mert maga Jézus nem áll ezen az alapon. Oly hatalmas megnyilatkozást olvashatunk erről saját szavaiban, amelyet kár elfelejteni. A Máté evangéliuma VI. részének 22. versében t. i. Jézus annak a tanítványnak, aki nem akarja követni, mert előbb el akarja temetni atyját, az írás szavai szerint így felel: *„Jézus pedig monda néki, kövess engem és hagyd, hogy a halottak temessék el az ő halottaikat.”* Ez a bizonyágtétel megismétlődik Lukács evangélista evangéliumának IX. rész 6. versében, ahol így szól: *„Monda pedig neki Jézus, hadd temessék el a halottak az 6 halottaikat; te pedig elmenvén hirdesd az Isten országát”*

A folyton a halál gondolatával foglalkozó szerzesetek egyoldalú megvilágítása helyett itt Jézus a maga nagyságában éppen a halállal fordul szembe, vagyis a halál gondolatát nem tartja oly fontosnak, hogy azzá] az egész vallási gondolkozást el kellene töltenünk. A kereszténység fejlődése éppen abban áll, hogy az el-

múlásról való gondolkodáson, a sír felé közeledésen kívül más tartalmat is tudjon adni az emberiségnek, amely nem a halál, hanem maga az élet. A középkor megelégedhetett azzal, hogy Jézust a zárda ablakából tisztán a halállal való kapcsolatban látja. De mennél jobban fejlődik az emberiség és — amint remélhető — mennél inkább megtelik a kereszténység által hirdetett isteni szerelemmel, annál inkább be kell látnia azt, hogy lehetetlenség Jézusnak azokat a tanításait, amelyek az életre vonatkoznak s amelyeket fontosabbnak tart, mint a halál gondolatát, figyelmen kívül hagynunk.

Végiggondolva ezt az eszmét, arra az eredményre kell jutnunk, hogy míg a Jézus előtti vallások kizárólag a túlvilág félelmével foglalkoztak és természetes, hogy a kereszténység sem mellőzhette a földöntúli hitet, addig a maga hallatlan erejével Jézus a halállal szemben is az életre irányítja a figyelmet és teszi minden igaz keresztény kötelességévé. Hogy nem túlzás, amit mondok és hogy merőben megszokott egyoldalúság az, ami arra visz, hogy a bibliának azt a részét olvassuk legkevésbé, ahol Jézus a halál jelentéktelenségét bizonyítja, erre megint csak Ő felel meg leghatározottabban, amikor azokat a fölséges szavakat adja az emberiségnek, amelyeket a Máté írása szerinti evangélium XXII. részének 32. versében olvashatunk: *„Az Isten nem a holtaknak, hanem élőknek Istene”* Éppen a mi korunknak, amely a rettentő világháború után jut el ismét Jézus kutatásához és megismeréséhez, éppen a mi korunknak, amely már annyi halált és pusztulást látott, a kereszténység szellemében való felemelkedése csak úgy képzelhető el, ha az egész bibliát felfedezzük és különösen megtanul-

juk azokat a tanait, amelyek a halállal szemben az élet Istenéről beszélnek nekünk.

Ma már kell, hogy el töltsön bennünket az a hit, hogy a műszaki haladás, a rádió, a légi forgalom, az emberi és különösen a gondolatközlekedésnek gyorsulása előbb-utóbb az egész emberiséget egyetlen érdekkapcsolatba köti. Ennek következménye az is, hogy a kereszténység diadalmasan át fogja ölelni az egész földkerekséget. Ha ez a haladás meglesz, akkor okvetlenül számolnunk kell azzal, hogy a bibliának ne csak valamely a középkort még kielégítő és az akkori viszonyoknak megfelelő szűk magyarázatával lássuk el lelkünket, hanem igyekezzünk kiterjeszteni bibliai tudásunkat olyan szélesre, amilyen szélesen azt maga Jézus nekünk átadta. Jézus megcsonkítása, a régi korok szűk voltának egy fejlettebb emberiségi kialakulásra való ráerőszakolása és ennél fogva a krisztusi haladásnak megakadályozása az, ha mi az írásnak még mindig csak azokat a részeit ismétljük, melyek a halál fogalmával, annak sanyarúságával, nem pedig az élet nagyszerű szellemével kötik össze a kereszténységet.

Amint bizonyosan hiszem, hogy minden világrészben az ottani klimatikus viszonyoknak megfelelően más és más formája lesz Jézus egyazon tanának, azonképpen bizonyos, hogy az emberiség ezen nagy fejlődésének az előkészítésére, amelyen a technika előbb jár, mint a teológiák, szükséges a bibliának is az a kiterjesztése, amely lehetséges azért, mert éppen maga Jézus által adva van. Minden karácsonykor tehát új Jézus születik, mindig nagyobb, mindig hatalmasabb, ki végül is isteni karjával át fogja ölelni az emberiség szívén át az egész mindenséget.

XC. Zsoltár

Fölbúg az orgona s zendül az ének:

*Te az embereket meg hagyod halni
És azt mondog az emberi nemzetnek,
Legyetek porrá, kik porból lettetek,*

Amint a zsoltár fennen szárnyal, mély alázatosság s szívbeli nagy megalázkodás érzése verdesi láthatatlan a gyülekezetet.

Annyira meghatott e nagyszerű leomlás, hogy ott-hon megint elővettem az Írást s most már prózában olvasom Mózes halhatatlan énekét, a kilencvenedik zsoltárt, mely szól eképpen:

3. Te visszatéried a halandót a porba és azt mondog, térjetek vissza embernek fiai!

4. Mert ezer esztendő előtted annyi, mint a tegnapi nap, amely elmúlt és mint egy őrzárasi idő éjjel.

5. Elragadod őket: olyanokká lesznek, mint az álom, mint a fű, mely reggel sarjad.

6. Reggel virágozik és sarjad és estére elhervad és megszárad.

10. A mi esztendeinknek napjai: hetven esztendő, vagy legfeljebb nyolcvan esztendő és nagyobbbrésről

nyomorúság és fáradtság, amely gyorsan tovatűnik, mintha repülnénk.

Mily mély istenes hit s mennyi emberi bölcsesség egyszerre! Kinek így zendült szíve, az belé tudott nyugodni az elmúlásba, mert azt tartotta a Mindenható akaratának. Valószínű, hogy a zsoltár szerzője még abban a tanításban élt, melyet Mózes hirdetett, mondván; „*A lélek vér.*” Mily hallatlan erő, mely zúgolódás nélkül halálra hajtja a fejét s evvel megtöri a halál ijesztő hatalmát. Hiába van halál, — nincs félelem. A biblia sok ezer éves múltján kétségtelen átment oly korszakokon, mikor a túlvilági, földöntúli élet biztatása nélkül hinni mert s megnyugodni tudott az emberi lélek. Aki a különböző bibliai szerzők könyveit sorra veszi, úgy jár, mintha egymásradobált geológiai korszakokat találna. Ennek a halál-gondolatnak a lenyomatát is megtalálja bennük, mint valamely megismétlődő fekete kőzetet; antracitbányák tárnáiban látni ezt a keresztmetszetet.

Amint a mindig nyugtalan, mindig küzködő, mindig vergődő nagy zsidó próféták írásain átjutunk s megpillantjuk Jézust, első érzésünk az, hogy valamely csodálatos kiegyenlített nyugalom száll meg minket s az egész világot. Az egymásrarakott kőzetek nem tűnnek el. „*Nem azért jöttem, hogy az írást és a prófétákat eltöröljem, hanem hogy betöltsen*” — mondja ő maga. Mondom, a régi kőzetek nem tűnnek el, hanem áthevülnek s átlátszókká, lesznek, valamely új, végtelen, folyton sugárzó erő mindent átható hevülete által. Ez az átizzás egyszerre hatja át — hogy földtani hasonlatomnál maradjak — a fekete szenet s kavicsot s a beléjük-

ékelt drágaköveken átsugároz. Ez a sugárzás, ez a forróság lesz egyszerre mindeneknek központjává, amit az Ótestamentum nehéz s darabos munkával egymásrahordott. Most a Múlt is, Jelen is s az örökkévalóság is egyszerre meg vannak világítva, megtalálták értelmüket s készek arra, hogy az egész emberiséget áthassák most és minden nemzedéken átál. Az isteni Szeretet örök hatalma ez, melyet Jézus szíve hozott.

Jézusnál sincs meg az elmúlás fájdalma, ő is legyőzi a halált, de nemcsak néma, bár felséges megnyugvással, hanem a Szeretet végtelenségével. Mindazok számára, kik a túlvilágra vágnak, ez az isteni Szeretet kiterjesztetik a földöntúli vágyódások tájaira is. De a túlvilág, a halál utáni élet képzete, nem új Jézus vallásában, hiszen minden régi nép sírjainak feltárása azt mutatja, hogy mennél távolabb voltak az új idők felfogásától, annál kézzelfoghatóbb, megmarkolhatóbb alakban képelték a halottnak azt az életét, melyre oly földi előkészületeket tesznek, mint az egyiptomi királysírok káprázatos halotti kultusza mutatja. A túlvilági hit, mely sokkal előbb volt, mint a kereszténység, nem képezheti Jézus vallásának lényegét. Azon az úton az emberiség legfeljebb még drágább, még művészbibb, még pazarlóbb műkincseket rakott volna a föld alá, elvonva azokat élő emberek élvezetétől. A Jézus útja más. Ő az isteni szeretet örökkévalóságából indul s abba is érkezik el. Odaérkezik s odavisz minket. A túlvilági hitet nem taszítja el magától, de nem is teszi hitvallásának központjává. Minden ily kísérlet nem a Jézus életéhez, hanem Tutánkámen földalatti járataiba visz.

E nagy igazság felismerése jobban megérteti Jézus

hatalmát s a kereszténység igazi hivatását, mint bármely oly magyarázat, mely saját korának ideiglenes vetítéseit vagy a maga egyéni vágyódásait akarja az örökkévalóságba beleépíteni., Az örökkévalóság maga az isteni szeretet. És aki ezt a lényegét elhomályosítja, az nem érti meg sem a zsoltárszerzőt, ki a halál előtt is megnyugodva áll meg, sem azt a Jézust, ki a Halál világa és a túlvilág fölé emelte a Szeretet fölséges s örökké élő tanát. Ha valaki ezt a szeretetet öli meg, az hiába építi fel akár a vad népek, akár Tutánkámen, akár a maga műszaki világa szerint túlvilági képzetét, az ürbe hull be, mert megölte jézust s eleresztette a Megváltó kezét. A próba oly egyszerű: képzelje el valaki, hogy a mohamedán vallásból elmarad a halál utáni paradicsom képzete, hol csábító hurik s földi örökök várják a próféta hű fiát. Mi marad akkor ebből a hitből? Semmi. Minden üressé változott. De ha a túlvilági gondolat állványzatát Jézus tanításaiból leszedem, akkor még mindig teljes egészében él fölséges vallása a Szeretetnek.

El tudom képzelni a világhódító kereszténység oly korszakát vagy olyan hívőit, kiknek szíve s elméje nem várt túlvilági életet s jutalmat, amint a zsoltár zsolozsmája is lemondott erről. De elképzelhetetlen olyan kereszténység, melyben nincs meg az örökkévaló mindent átható, minden tudományokat átvilágító Szeretet, mert ez a Jézus fölséges, megváltó örökkévalósága.

Ima

Hogy eljött az est, szikrázó csillagok millió szemével tekint le rám az ég s ringatom: Jézus térdén ringatom megfáradt fejem. Ó, de jó itt! Gyertek ti fájó fejek, megsebzett szívek, epedő cserepes ajkak: emberek, mind gyertek ti ide! Ó, de jó itt. Ha közelgeni merészelek hozzád Uram, érzem szívednek szent forróságát, jószágod paraszát s szerelmedet, mely végtelen sugaraival izzóvá teszi a lelkek birodalmát és nem tud senki, senki neki ellentállni, mert áthatolsz vele csonton, szíven és velőn. Érzitek, mily rengeteg szeretet van a világon, földön, föld felett, fenn, lent,, mindenütt s a rengeteg szeretetből, mellyel a világűr messze mélylő magasságig megtelik — s mely ömölve ömlik az Úr halhatatlan szívéből — ebből mily kevés van bennünk — bennetek? Miért van ez? Mert mi nem gyújtunk szeretetsugárt, hanem magunktól és embertársainktól elhajlítjuk azt. Mert kicsiny a szívünk s Jézus nem fér belé. Mert nem szeretjük magunkat eléggé, mert akkor szeretni tudnánk mást is. Mert jégpáncél alatt élünk, mint befagyott folyó s azért a Jézus napjának sugara csak ritkán talál ránk. Pedig úgy keres — mindig keres, fent és lent, éjjel és nappal. Mily mennyei gazdagság lenne, ha csak

kicsit nőne a szívünk. — Több lenne, több, hogy Jézusból férjen belé!

Karácsony estén, Uram, dal nélkül dalolok hozzád éneket. Kis szívből ne várj te nagy zsolozsmát. Kis énekem oly esengéssel vergődik feléd.

Uram, ne adj nekem hosszú életet, ne évek nagy sorát: hisz a halált csak úgy szeretem, mint az életet.

Uram, más kér tőled hírt és gazdagságot, más tündöklést és szerencsés sorsot: az én kérésem ennél százszor nagyobb.

Uram, nem kérek jólétet, sem egészséget, nem elismerést s erőt sem kérek én: az én kérésem ezerszer nagyobb.

Uram, nem vágyom sok-tudásra, nem sok-látásra, sem sok barátra: az én kérésem több ennél milliószor.

Adj Jézusom egy parányt a te szívedből, hogy több szeretet szállhasson belém!

Uram!

Azért jövök eléd,

Hogy tudjak jobban szeretni Téged,

Szeretni a Te mindenséged,

Bántást, erényt, bajt, békességet,

A barátot s az — ellenséget!

Szeressem a lehulló lombot,

Kis pillangót, sáros porondot —

Minden szegényt, — s beteg porontyot!

Uram! Azért jövök eléd:

Mert Te vagy beszédem és írásom, —

Én nevetésem és én sírásom, —

Én éltetőm és sírásom.

Mindenütt érzem a karod,
Minden úgy lesz, ahogy akarod!
Legyen meg a Te akaratod!
Te jársz a naggyal és a csekéllyel,
Te kélsz a habbal és a széllel,
Te vagy a hajnal és az éjjel.
Uram! Azért jövök eléd,
Hogy kapjam szívednek egy csipetjét.
Haló porom mind kinccsé lenne,
Napsugarad érezném benne
S hirdesse szívem mind e népnek,
A gazdagnak s a csekélynek,
Lehunyó estén s kélő nappal
Mélységés mély alázattal
A szent Jézusnak énekét.
Uram! Ezért jöttem eléd!
Amen!

TARTALOM:

	Oldal
Előszó	III.
Jézus a kaptárban	1
Jézus! Te légy velünk!	6
Jézus és a biblia	11
Jézus, a lángész	14
Krisztus tavasza	19
Jézus, a gyermek.....	22
Jövel, pünkösdi hajnal	25
Máté meglátja Jézust.....	30
Jézus és János	35
Jézus és Mária.....	40
Jézus és Júdás	43
Jézus és tanítványai.....	47
Jézus és a vallásfelekezetek versenye.....	51
Krisztus, a megváltó	55
A Szentháromság.....	59
Jézus, Istennek fia.....	63
Jézus és a gyehenna	69
Jézus és az élet	74
Jézus és a halál.....	78
XC. zsoltár	82
Ima	86